СРПСКА ГРАМАТИКА

ЗА

НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ И РЕАЛКЕ

У

КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ

ДРУГИ ДЕО

НАУКА О ОСНОВАМА

По Ф. Миклошићу и Ђ. Даничићу

САСТАВИО

СТОЈАН НОВАКОВИЋ

У БЕОГРАДУ

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

1880.

Цена 60 пара дин.

СРПСКА ГРАМАТИКА

ЗА

НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ И РЕАЛКЕ

У

КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ

ДРУГИ ДЕО

НАУКА О ОСНОВАМА

По Ф. Миклошићу и Ђ. Даничићу

САСТАВИО

Стојан Новаковић

У БЕОГРАДУ

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

1880.

Ево се предаје у руке ученика и читалаца и *други део* моје „*Српске граматике за ниже гимназије и реалке кнежевине Србије*", с којим је то дело у потпуности пред својом публиком. Још пре једанаест година, ових истих дана 1869 године, започет је овај посао другим делом „*Српске синтаксе*", који је за онда у врло кратком опсегу штампан као рукопис за моје тадашње ученике у II. разр. београдске гимназије. Догодило се, да систем српске граматике за наше ниже средње школе ето у исте дане довршујем овом *Науком о основама.*

Други део граматике словенских језика, наука о основама, изађе на свет као потпуна наука тек 1875 у научној обради г. Фр. Миклошића, у књизи *Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen, Wien 1875*, а за српски језик на скоро по том трудом г. Ђ. Даничића у књизи *Основе српскога или хрватскога језика, Биоград 1876.* Оба су дела, међу тим, рађена у једно време и независно једно од другога. За ову књижицу могу рећи, да је први покушај, којим се та наука из виших научних сфера спушта у кругове ученика нижих средњих школа и шире публике. Колико је мој покушај успео, судиће критика зналаца и прак-

тика у школама. Имајући за главни задатак, да овај део граматике спустим на приступнији и за школе употребљиви научни нивô, ја сам самостално обрадио, распоредио и потребним за моју публику објашњењима попунио научне ресултате, добивене трудом г. Ф. Миклошића и г. Ђ Даничића. Да сам се у том послу чешће и лакше могао наслањати на Ф. Миклошића, погодиће и без мога казивања с места свак, ко зна, чим се разликује дело Миклошићево од дела Даничићева.

Не ваља сметнути с ума, да је *наука о основама* део словенске граматике, који је последњи обрађен и по томе најновији у науци. Предмет је *науке о основама* поглавито у распознавању наставака од корена и у раздвајању самих наставака; а то су послови, у којима грађа сама није моћна да пресуди онако одсудно као у другим деловима граматике. За то су се у гдекојим питањима разилазили и тако јаки научници као што су Ф. Миклошић и Ђ. Даничић, којима се ретко кад што отме. Па је ипак врло пријатно овде напоменути, да се у ресултатима Ф. Миклошића и Ђ. Даничића, који су овај предмет обрађивали сваки са гледишта са свим различитог, ипак налази мало неједнакости, ако се различито њихово гледиште изједначи. У томе је ипак не мало јемство, колико је далеко допрло напредовање и докле је већ усавршена сигурност метода у новој граматичкој науци. У питањима где се Ф. Миклошић и Ђ. Даничић разилазе, ја сам обично усвајао оно мишљење које се подесније слаже с намером овога дела и с основним гледиштем које

је за њ усвојено. Има појединих тачака, где сам ради боље јасности и следствености за школу склопљене системе ресултате горе поменутих научника и сам својим мислима модификовао. Примери ради могу поменути основицу, са које сам разликовао примарну и секундарну формацију једну од друге. У том се поступку у осталом и Ф. Миклошић и Ђ. Даничић разликују, те на више места изреком признају, како је тешко те формације једну од друге одвојити, што ће при неким основама и остати вечно слаба страна овога дела граматике.

Морам напоменути, да сам ово дело радио руководећи се основном мишљу, како књизи овакој није задатак, да својим претресом *обухвати све до потпуности*, већ да осветли начин поступања и главне му разлике. За то су гдекоји наставци, који се ређе и у мање обичним речима употребљују, са свим изостали. У осталом поуздана је ствар, да оно мало, што је из ове књиге изостало, неће задавати никаквих тегоба ономе ко научи правилно расклапати све оне основе, које су у овој књизи (а ту их је огромна већина).

Најглавније је, што овде имам да напоменем, мисао о месту које овом делу граматике ваља одредити у наставном гимназијском плану. Ма да *наука о основама* по реду граматичке деобе долази међу *науком о гласовима* и *науком о облицима* – опет сам, обрађујући је овде, дошао до дубоког убеђења, да се она, ради саме природе своје, у нашим нижим средњим школама не може у практици на томе месту савла-

дати без штете и за науку и за ученике. Напротив, ако се из практичких узрока стане учити иза *науке о гласовима наука о облицима*, па за овом тек *наука о основама* — држим, да ће много добити и сама дубљина изучавања, за којом ваља да је највише стало у свакој школи. Ко проучи ову књигу, увериће се и сам, да сваколика грађа изискује за ниже средње школе такав ред учења. Како ће се пак тек по овој књизи моћи редовно и свуда под једнако у средњим нашим школама почети изучавати *наука о основама*, најбоље је оставити практици и покушајима да расправе питање о томе, којим ће се редом и за колико времена моћи најкорисније свршити цела наука о српском језику.

19 Јануара 1880
у Београду.

Ст. Новаковић

Преглед.

СТРАНА

Приступ.

Први део. Наука о простим основама.

СТРАНА

Одсек други. Посредно образоване основе

Одељење прво. Основе од основа.

СТРАНА

β. Именичке основе.

СТРАНА

ПРИСТУП.

1.

Шта су основе а шта наставци.

Као што је још у приступу к овој граматици показано (чл. 3. 4. 5), *у свакој појединој речи с промењљивим облицима* ваља разликовати *основу и наставке.* Основа је онај део у речи, уз који пристају *наставци за облике* (један или више њих), и по коме реч има своје главно значење. Тако н. пр. у речи *пи-ти* и *ли-ти* други слог *ти* наставак је за облик, а основе су *пи* и *ли;* у речи *твори-х* данас је наставак за облик *х*, а основа је *твори;* у речи *поји-с-те* наставци су за облик *с-те*, а основа је *поји;* у речи *купова-л-а* наставци су за облик *л-а*, а основа је *купова;* у речи *грађан-и* наставак је за облик *и*, а основа је *грађан;* у речи *семен-а* наставак је за облик *а*, а основа је *семен.*

2.

Разлике међу основама. Основе од корена.

Основе су по саставу своме различне.

Неке су од њих начињене од корена језика само дометањем наставка, а без икакве промене у корену. Тако је глаголска основа *вид-ѣ* постала од корена *вид* настав-

ком *ѣ*, којим постају глаголи треће врсте; тако је основа *грађан* постала од корена *град* наставком *јан;* тако је основа *се-мен* постала од корена *се* (*сѣ*) наставком *мен.*

Неке су пак постале од корена дометањем наставка и *снажењем коренова самогласника.* Тако је именичка с предлогом *на* сложена основа *на-пој* постала од корена *пи* (у *пи-ти*) наставком ъ (*пи*-ъ) и оснажењем коренова самогласника *и* у *ој*, а наставак је ъ још у старо време отпао; тако је основа *рок* постала од корена *рек* наставком ъ и оснажењем коренова самогласника *е* у *о;* тако је основа *лој* постала од корена *ли* наставком ъ (*ли*-ъ) и оснажењем коренова самогласника *и* у *ој*.

Неке, на послетку, нити имају наставка, нити се што самогласником од корена разликују, и по томе су са свим једнаке с кореном. Таке су већином основе у глагола прве врсте, као што су: *пи*, *ли*, *би*, *пек*, *рек*, *тек* *чу*, *мр*, *јес*, итд.

3.

Основе од основа.

Ради потребе разгранавања значења и грађења нових речи у развићу језика *основе не постају само од корена, него и једна од друге.* Т. ј. на основу, која је већ од корена постала, додају се нови наставци, те се тим путем гради нова основа. Тако нпр. на основу *грађан*, која је од корена образована наставком *јан*, додаје се још један наставак *ин*, те постаје *грађан-ин*, или се додаје наставак *ство*, те постаје *грађан-ство*, збирна именица; тако од основа *врат-и*, *плат-и* постају наставком *а*, којим се образују глаголске основе пете врсте, основе: *врати-а*, *плати-а*, из којих спајањем гласова излази *враћа*, *плаћа*, (у нач. неодр. *враћа-ти*, *плаћа-ти*); тако од основе *родитељ*, у које је на глаголску основу *род-и* додат име-

нички наставак *тељ*, постаје наставком *ка* — *род-и-тељ-ка*, где су уз корен *род* три различита наставка; тако од основе *мати* постаје наставком *ја* и скраћењем, основа *ма-ја* за умањено значење које се од мила говори, — од основе *маја* постаје наставком *ка* нова основа за умањено значење *мај-ка*, — а од те основе истим таким путем а наставком *ица* постаје основа *мајч-ица*; тако од основе *орах* постаје наставком **ьк** нова основа за умањено значење *ораш-ак* (*ораш-*ьк), која се и не говори, а од ове новим наставком *ић* основа *орашч-ић* (*ораш-*ьк*-ић*), опет за умањено значење. Последњи примери, којима се међу речима српскога језика може наћи доста друштва, показују како нове основе постају не само од основа, које су непосредно од корена произведене, него и без обзира на то, једна од друге без ограничења.

4.

Основе од облика.

Па не само да основе постају једна од друге, него многе постају и од *облика* (т. ј. од основа, које су већ и наставком за облик постале готова реч). Тако је нпр. основа *рањен-ик* наставком *ик* постала од облика *рањен*; тако је основа *суђен-ик* истим наставком *ик* постала од облика *суђен*; тако је основа *проклет-ство* наставком *ство* постала од облика *проклет*; тако је основа *рођење* наставком *ије* постала од облика *рођен*; тако је основа придевне заменице за присвајање *наш* постала од 2 пад. мн. *нас* наставком *ј* (*нас-ј* = *наш*), а тако је и основа придевне заменице *њих-ов* постала од 2 пад. мн. *њих* наставком *ов*. Оваких основа, произведених нарочито од именских глаголских облика, није мало у језику српском.

5.

Наставци за основе и за облике.

Ма да се добро разликују једни од других *наставци за основе* и *наставци за облике*, и ма да друкчијим наставцима постају основе а друкчијим облици, опет се наставци првога падежа и рода ъ — *а* — *о* јављају често у језику и као *наставци за облик и род* и као *наставци за основе*. С тога се они у овој књизи нигде неће сматрати као наставци само за облик, него ће се увек спајати с правим наставцима за основу.

6.

Сложене основе.

Врло често се *две основе* саставе у једну основу, па се, после, на ту тако сложену основу додају нови наставци за основу. Тако склопљене основе зову се *сложене основе*, као што су: *пусто-сват*, *Бого-родица*, *Бого-родичин Свето-горац*, *горњо-земац*, *водо-ток*, *благо-слов*, *голо-брад*, *главо-боља*, *кољо-гажа*, *коло-воз*, *косто-боља*, итд.

У *сложене основе* узимљу се и оне речи, у којих први члан није основа од речи с променљивим облицима него реч која се не мења, као што су *прилози* и *предлози*, нпр.: *не-верник*, *без-умље*, *по-братим*, *за-горје*, *По-дриње*. и т. д.

7.

Корени глаголски и заменички.

Из онога што је довде казано види се, да су све основе, биле просте или сложене, постале од *корена* или *непосредним путем*, додавањем наставака непосредно ка

корену, или *посредним путем,* додавањем наставака к основама већ готовим. *Корени* пак, који су неопходно језгро у основама, деле се на *глаголске* (вербалне) и *заменичке* (прономиналне) корене.

Глаголски (вербални) корени још се и у нашем језику могу у простом облику видети у многим глаголским основама прве врсте, у којој се прост корен без икаквог наставка као основа употребљава. Они значе радњу, стање или бивање, па по том и оно што тим путем постаје. На таке вербалне корене, које многим речима није лако наћи, своде се и сви остали корени именица, придева и глагола.

Заменички (прономинални) корени основа су речима, које у језику показују међусобну везу, правац, граматичко лице, итд. Од њих су већином постали и многи садашњи наставци за основе, који значењу речи различит обрт дају; а од њих су међу врстама речи: *заменице,* гдекоји *предлози* и *свезе.* Њих нема много у језику. Таки су корени, нпр. *а, ва* или *у* (*въ*), *и* (и-же, ја-же, је-же), *ов, он, с* (старо *сь* у значењу *овај*, које се и данас види у речима *данас* — *дьнь-сь*; *вечерас* — *вечерь-сь*), итд.

8.

Речи домаће и позајмљене.

У изучавању језика још се води разлика о *својим* или *домаћим* (по томе најстаријим по своме веку у језику) и о *туђим*, *позајмљеним* (мање, више млађим по своме веку у језику) речима и коренима. Само *своје* или *домаће* речи могу се узводити на корене, који су ради тога, што су веома стари, заједнички и српскоме и свима осталим језицима словенским. Позајмљене речи улазе у језик из осталих народа, с којима се у суседству или

саобраћају живи, и како су по спољном облику с речима домаћим изједначене, много пута их је од домаћих речи тешко разликовати. Таке су речи, нпр., *бресква* или *праскава* и *праска* од латинске *persica*; *хартија* од грчке *χάρτης* или *χάρτιον*; *тестаменат* од латинске *testamentum*; *хиљада* од грчке *χιλιάς*, 2 п. *χιλιάδος*; ка̀да (*ка̀ца* — из *кад-ца*) од латинске *cadus* (грчке *κάδος*); *калуђер* од грчке *καλόγερος*; *ка̀па* од латинске *cappa* (која се налази и у грчком, а тако исто гласи и у талијанском језику); *наранча* (и *наранџа*) од талијанског *naranza* по млетачком дијалекту; *рачун* од италијанског *razione*, и тд., итд.

9.

Разлика корена по родности.

Онако исто као што од једне основе постају разни облици, граде се од једнога корена разне основе, с том само разликом, што се корени *по родности* веома разликују, јер је у једнога обиље, а у другога је само мали број изданака. Примера ради, и да би се видело шта се разуме под једним кореном и под родношћу његових изданака, наводи се овде неколицина између најроднијих корена с поглавитијим речима њихове породице.

Кор. **би** — **би**-*ти*, *уз*-**би**-*ј-а-ти*, *гоис*-**би**-*ј-а*, *на*-**би**-*ј-ач*, *у*-**би**-*ство*, *у*-**би**-*в-а-л-ац*, **би**-*т-ка*, **бој**, **бој**-*ак*, **бој**-*ац*, *у*-**бој**-*ит*, *раз*-**бој**-*и-иште*, итд.

Кор. **вед** — *до*-**вес**-*ти*, *до*-**вод**, *вој*-**вод**-*а*, *об*-**од** (м. *об*-**вод**), **вођ** (**вод-ј**), **вод**-*ац*, **вод**-*и-ти*, **вед**-*а-р*, **вед**-*р-ина*, итд.

Кор. **ви** — **ви**-ти, **ви**-*ј-а-ти*, **ви̏**-*т-ак*, **ви̏**-*т-а-о*, *мото*-**ви**-*л-о*, **ви**-*ј-о-глава*, *за*-**ви**-*ј-ача*, *по*-**ви**-*ј-уша*, *па*-**ви**-*т*, итд.

Кор. **влък** — **вук**, **вуч**-*иħ*, **вук**-*о-длак*, **вуħ**-*и* (**влък**-*ти*), *пре*-об-**ук**-*а* (преоб-**вук-а**), **влâк**, *об*-**лак** (*об*-**влак**), **вла́к**-*а*, **вла̑ч**-*и-ти*, **влак**-*но*, итд.

Кор. **да** — **да**-*ти*, *из*-**да**-*ј-а*, *до*-**да**-*в-а-ти*, **да́**-*н-ак*, *на*-**да**, **да**-*р* итд.

Кор. **нес** — **нѐс**-*ти*, *до*-**не**-*ти*, **но̀с**-*и-ти*, *по*-**нос** итд.

10.

Подела науке о основама.

Основе се по природи својој деле на две главне гомиле: на *просте* и *сложене основе.*

И наука о основама биће по томе подељења на два дела: на ***науку о простим*** и на ***науку о сложеним основама.***

Свака од њих биће даље подељена по врстама ре́чи̑, и излагаће, како у којој постају најглавније основе.

ПРВИ ДЕО.

Наука о простим основама.

11.

Непосредно и посредно образовање основа.

Као што је горе речено, основе постају или *непосредно од корена*, или *од већ образованих основа и облика*. Према томе ће се и овај део науке о основама поделити на два главна одсека: на *одсек о непосредним, од корена образованим* (примарним) *основама* и на *одсек о посредним, од већ посталих основа образованим* (секундарним) *основама*.

ОДСЕК ПРВИ.

Непосредно образоване основе.

α. Глаголске основе.

12.

На прво место стављени су глаголи за то, што су у њима најбоље сачувани глаголски корени, из којих је највећи део ре́чӣ постао, и што се у постању њихових основа понајјасније види непосредно образовање од корена.

У науци о облицима (III. 38) учи се, да сви глаголски облици постају од две основе: од основе начина неодређеног и од основе времена садашњег. Но пошто каткад основа времена садашњег постаје од начина неодређеног, а увек има један исти наставак, то се овде показује постање глаголских основа само по основама начина неодређеног.

13.

Глаголи прве врсте.

Међу основама ове врсте нема ниједне, која би каквим год наставком постајала; тога ради *основе ове врсте* и нису ништа друго него *прости корени као основе употребљени.*

Глаголи ове врсте, ако нису с предлогом сложени, већином значе несвршену радњу, ма да их има и свршених (као што су: *рећи*, *лећи*, *стати*, итд.). Овој врсти глагола најбоље се корен налази, кад се основи времена садашњега одбије *е*. Тако је од *ли-е* корен *ли*, од *рек-е* — *рек*; од *кун-е* (старога *клн-е*) — *кун*; од *мр-е* — *мр*. Само је глаголима *млети* и *дрети* корен нё *мел* — *дер* како би по овом правилу (према *мељ-е*, *дер-е*) изашло, него *мл*, *др*; тако је и у глаголу *трти* корен *тр* (основа је времена садашњег *тр-е* и *тар-е*), а глаголу *ићи* корен је *и* (основа је времена садашњег *ид-е* с додатим корену сугласником д.).

14.

Глаголи друге врсте.

У основа ове врсте, које су непосредно од корена наставком *ну* (у старо време *нѫ*) изведене, значење обично показује радњу, која се у одређеном тренутку свршава, и од тога правила има врло мало изузетака, као што су, *венути*, *гинути*, *мрзнути се*, *мркнути*, итд.

Већина их пак правилно показује свршену радњу одређенога простора у времену, као што сведоче примери: *из-бег-ну*, *клик-ну*, *лет-ну*, *диг-ну*, *при-тег-ну*, *за-мук-ну* (корен у староме језику *млък*), *кре-ну* (корен *крет*), *пис-ну* (кор. *писк*), *прс-ну* (кор. *прск*), *свис-ну* (кор. *свиск*),

звиз-ну (кор. *звизг*), итд. У слагању корена с наставком поступа се с неподесним или нагомиланим гласовима по гласовним законима.

15.

Глаголи треће врсте.

Основе глагола ове врсте постају од глаголских корена наставком **ѣ**; а значење им обично показује радњу непрелазних глагола. Ако се ово **ѣ** деси после непчанога сугласника, оно се још од старине претвара у *а*; ако ли после грленога, грлени се сугласник најпре претвори у непчани, па се за њим **ѣ** претвори у *а*, као што је мало час речено [1].

Таке су основе: *ум-***ѣ**, *гов-***ѣ**, *вид-***ѣ**, *сед-***ѣ**, *жел-***ѣ**, *гор-***ѣ**, итд., по том: *бле-ј-а* (корен *бле*), *беж-а* (из *бег-***ѣ**, кор. *бег*), *трч-а* (кор. *трк*), *мрч-а* (кор. *мрк*), *вришт-а* (кор. *вриск*), *пршт-а* (кор. *прск*), итд.

16.

Глаголи пете врсте.

Основе тих глагола постају наставком *а*. Ако наставак *а* пристаје уз корен који се не свршује на сугласник него на самогласник, онда се између наставка и корена ради укидања зева умеће ј или **в**, а кад се корен на **у** свршује, то се **у** зева ради у неких глагола претвара у *ов*, у неких пак остаје.

Лакшега прегледа ради овде се примери распоређују према завршивању на самогласник или сугласник.

Примери. I. *Основе на самогласник: да-в-а, позна-в-а, ба-ј-а, бри-ј-а, гре-ј-а, се-ј-а, та-ј-а, ков-а* (кор. *ку* као што показује основа времена садашњег), *снов-а*

[1] Упореди трећи део ове граматике 61, 4.

(корен *сну*), *тров-а* (корен *тру*), *бљу-в-а*, *кљу-в-а*, *пљу-в-а*, *заши-в-а*, *уми-в-а*, *покри-в-а*.

II. *Основе на сугласник. 1. бр-а*, *пр-а*, *гн-а*, *зв-а*, *рв-а*, *рев-а*, *тк-а*; *2. глод-а*, *каз-а*, *куп-а*, *лиз-а*, *лаг-а* *маз-а*, *пис-а*, *тес-а*, *зоб-а*, *прежив-а*, *струг-а*, *јах-а*, *мах-а*, *пах-а* итд.

17.

Како глаголи пете врсте много пута значе радњу учестану, самогласник се њихова корена тога ради врло често спажи или продужује [1]. Тако се

а. **р** из корена снажи у *ир*.

Примери: *Бир-а-ти* од кор. *бр* у *бр-а-ти*; *застир-а-ти* од кор. *стр* у *застре-ти* (I вр. 7 разд.); *раздир-а-ти* од кор. *др* у *раздре-ти*; *умир-а-ти* од кор. *мр* у *умре-ти*; *допир-а-ти* од кор. *пр* у *допре-ти*; *прождир-а-ти* од кор. *ждр* у *прождре-ти*; *испир-а-ти* од корена *пр* у *пр-а-ти*; *извир-а ти* од кор. *вр* (у именици *из-вор*) итд.

б. **ь** (кратко и непотпуно **и**) из корена постаје чисто **и**.

Примери: *Почињ-а-ти* од кор. *чьн* (I вр. 5 разд.); *проклињ-а-ти* од кор. *кльн*; *помињ-а-ти* од кор. *мьн*, *узим-а-ти* од кор. *ьм*; *распињ-а-ти* од кор. *пьн*; *сажим-а-ти* од кор. *жьм*, *освит-а-ти* од кор. *свьт* и т. д.

в. **ъ** (кратко и непотпуно **у**) из корена постаје у староме језику **ъı** (*ъј* или *ъи*), које се сад изговара као *и*.

Примери: *Надим-а-ти* (надъım-а-ти) од кор. *дъм* (I вр. 5 разд.); *засип-а-ти* (засъıп-а-ти) од *съп* (I вр. 3 разд.); *миц-а-ти* (мъıц-а-ти) од *мък* у данашњем језику *мак—маћи*; *пошиљ-а-ти* (покварено од *посъıл-а-ти*) од *съл*; *тиц-а-ти* (тъıц-а-ти) од *тък*, у данашњем језику *так—таћи*; *сис-а-ти* (съıсати) од *със*.

[1] Упореди први део ове граматике, чл. 36, 37.

г. **е** постаје **ѣ** (у источном дугачко *е*, у јужном *ије*) или **и**.

Примери: *лѐт-а-ти* (лијет-а-ти) од *лет* (у *лѐт-е-ти*), *лѐг-а-ти* (*лијег-а-та)* од *лег* (у *лѐћи*); *сажиз-а-ти* од *жег*; *заплит-а-ти* од *плет*; *прориц-а-ти* од *рек*; *истиц-а-ти* (по јужном говору и истјец-а-ти*)* од *тек*.

д. **о** продуљивањем постаје *а*.

Примери: *Пробад-а-ти* од *бод* (у *бос-ти*); *помаг-а-ти* од *мог* (у *помоћи*); *згар-а-ти* од *гор* (у *згор-е-ти*); *утап-а-ти* од *топ* (у *утоп-и-ти*), итд.

18.

Тога ради, што многе од ових основа имају за време садашње основу образовану наставком **и**[1] које се претвара у **ј**, продр'о је глас **ј** и у начин неодређени, где му по правилу места нема. Тако би од *проклети* излазило *проклин-а-ти* као што је од *надути* — *надим-а-ти* (чл. 17 *б*, *в*), од *узети* — *узим-а-ти*: али је из основе времена садашњега *проклиње* (*проклин-и-е*) оно *њ* продрло и у начин неодређени. Таким је начином постало данашње правило у језику, по коме је *пошиљ-а-ти* м. старијега и правилнијега *посил-а-ти*; *помињ-а-ти* м. старијега и правилнијега *помин-а-ти*; *запињ-а-ти* м. старијега и правилнијега *запин-а-ти* итд.

Истим су таким путем још у најстарија времена у многих (али не у свију) основа ове врсте промењени грлени сугласници **г** у **з**, **к** у **ц**, **х** у **с**, ма да томе сам наставак повода не даје. Отуд имамо *стиз-а-ти*, *ниц-а-ти*, *миц-а-ти*, *натиц-а-ти*, *нариц-а-ти*, *омриц-а-ти*, *насец-а-ти*, *през-а-ти*, *отез-а-ти*, *пуц-а-ти*, *дис-а-ти* — уз *лег-а-ти*, *лаг-а-ти*, *помаг-а-ти*, *дих-а-ти* итд.

[1] Упореди трећега дела ове граматике чл. 67 и 68.

β. Именичке основе.

19.

Да би се лакше могла прегледати и схватити велика различитост именичких основа, оне ће се овде претрести по наставцима, којима се од корена образују.

20.

I. Наставци ъ — о — а.

Наставци су ови не само наставци за основу него у исти мах и наставци за род и за први падеж.

Средством њих постају многе речи мушкога, женскога и средњег рода, врло старе у језику и различитога значења.

Именичке основе, које се средством ових наставака од корена образују, могу се поделити на две главне гомиле по томе, што се у једних самогласник коренов оставља без икакве промене, а у других се снажи или продужује по гласовним законима[1].

Овде ће се прегледати најпре основе, у којима се самогласник коренов оставља непромењен.

1. *Од корена који се свршују на сугласник.*

α. Наставак ъ. Пошто је ъ течајем времена у српском језику ишчезло, то сад основе овога образовања изгледају као да немају наставка и једнаке су с кореном.

Примери: Пад, раст, при́-каз, за̀-клад, с-клад, мах, крад (у прилогу крадом), маз, дах (по староме језику *дъхъ*, из којега је прво ъ замењено гласом *а* а друго просто отпало), уз-дах (кор. *дъх)*, до-мак (кор. *мък*), на-сап, ра-сап (кор. *съп*), по-греб, су-греб, на-

[1] Упореди првога дела ове граматике чл. 36 и 37.

лет, за-лет, ветро-мет, ис-пек, пре-пек, бод, бол, пре-бол, оп-коп, за-коп, крво-лок, зоб, год, с-мок, сок, ус-крс, прсак (прскъ — *а* је уметнуто да растави два сугласника на крају), трк, зврк, по-рез, раз-рез, при-рез, су-сед, од-сек, трес, по-глед, у-глед, не-глед, пре-крет, сунцо-крет, су-срет, по-трес, тег, по-тег, само-тег, за-тек, дуб, луг, труд, за́-струг.

β. Наставак **о**.

Примери: Иг-о, рух-о, лик-о, лѐт-о (на кошници), мес-о.

γ. Наставак **а**.

Примери: На́-каз-а, кла̏д-а, о-клад-а, за-клад-а, пљуск-а, на-ук-а, рас-кид-а, за-мк-а (корен *мък*), по-тк-а (кор. тък), клеп-а, крек-а, о-мет-а, пек-а, пре-пек-а, пре-тек-а, цврк-а, зврк-а, по-рез-а, за-сед-а, про-сек-а пре-сек-а, за-сек-а, с-прег-а, на-тег-а. с-тег-а, под-вез-а, с-вез-а, звек-а, ред-а. дуг-а, губ-а, кук-а, ступ-а.

2. *Од корена који се свршују на самогласник.*

У корена који се свршују на самогласник умеће се између корена и дометнутога наставка **ј** или **в**, те се зев укида.

α. Наставак **ъ**.

Примери: Крај (кра-ј-ъ), змај (зма-ј-ъ), при-став (при-ста-в-ъ), бле̏ј (бле-ј-ъ), о-грев (о-гре-в-ъ), у-сев (у-се-в-ъ), зев (зе-в-ъ).

β. Наставак **о**.

Примери: пи-в-о, др-в-о.

γ. Наставак **а**.

Примери: гра-ј-а, из-да-ј-а, у-да-ј-а, пре-да-ј-а, про-да-ј-а, ста-ј-а, за-ста-в-а, ста-в-а (обично *ста̏ве* само у мн.), вино-пи-ј-а, крво-пи-ј-а, водо-ли-ј-а пле-в-а.

21.

Оне основе, у којих бива још и снажење или продуљивање коренова самогласника, пошто се корену додаду наставци **ъ** или *о* или *а*, прегледаће се по разлици ко-

ренових самогласника, јер је према њима и последак снажења разнолик.

α. Самогласник *и* снажењем постаје *ој*.

Примери: Бој (би-ъ), гној (гни-ъ), покој (по-ки-ъ), лој (ли-ъ), при-сој (при-си-ъ), о-сој (о-си-ъ), вој (ви-ъ), на-пој (на-пи-ъ).

β. Самогласник кратко, на **ь** нането **и** снажењем постаје старинско **ѣ** или *ӣ* (дуго).

Примери. а. *Наставак* ъ: Цвêт (цвит-ъ = цвѣт-ъ), лêп (лип-ъ = лѣп-ъ), свêт (свит-ъ = свѣт-ъ), клӣк, лӣк, нӣз, пӣсак (писк-ъ).

б. Наставак а: просвет-а (про-свит-а = просвѣт-а); су-теск-а (су-тиск-а = су-тѣск-а).

γ. Самогласник *у* и старо **ъı** снажењем постаје *ов* или *ав*.

Примери. а. Наставак ъ: ков (ку-ъ), ров (ръı-ъ), кров (кръı-ъ), о-тров (о-тру-ъ), с-плав (с-плу-ъ), тов (тъı-ъ), стрв (стру-ъ);

б. Наставак о: Стров-о (стру-о), о-стров-о (стру-о), слов-о (слу-о);

в. Наставак а: Слав-а (слу-а), о-снов-а (о-сну-а), пот-ков-а (под-ку-а).

Стари самогласник л *кад је на крају корена* снажењем постаје *ал*, *ол* и *ел*.

Примери: а. Наставак ъ: Вал (вл-ъ), сто (стл-ъ).

б. Наставак а: Про-кол-а (про-кл-а), по-стол-а (по-стл-а).

ε. Ако ли је стари самогласник л (*л***ъ**) у средини корена (у ком случају данашњи језик има место њега **у**) онда снажењем постаје од њега **ла**.

Примери. а. Наставак ъ: Влак, об-лак (од кор. *влък*, који се види и сад у основи глагола *вући*).

б. Наставак а: Тла́к-а (с чим је у свези глагол *тлач-и-ти*, који је од те именичке основе изведен) од кор. *тлък*, који се и сад види у основи глагола *тући*; *влӓг-а* (с чим је у свези глагол *влаж-и-*

ти, који је од те именичке основе изведен) од кор. *влъг*, који се и сад види у глаголу *од-вуг-ну-ти*.

ξ. Самогласник р кад је на крају корена, снажењем постаје *ар*, *ор*, *ер* и *ир*.

Примери. а. *Наставак* ъ: У-дар (у-др-ъ), за-стор (за-стр-ъ), из-бор (из-бр-ъ), мор (мр-ъ), об-ор (об-вр-ъ), из-вор (из-вр-ъ), по-зор (по-зр-ъ), из-дер (из-др-ъ), от-пор (од-пр-ъ), вир (вр-ъ).

б. *Наставак* о: Пер-о (пр-о).

в. *Наставак* а. Пот-пор-а (под-пр-а), не-о-пер-а (не-о-пр-а), бор-а (бр-а).

η. Ако ли је самогласник *р* у средини корена, онда снажењем постаје *ра*, *рѣ*, *ро*.

Примери. I. *ра*: мрак (мрк-ъ), мраз (мрз-ъ), прах (прх-ъ), свраб (сврб-ъ), врат (врт-ъ); — II *рѣ*: цреп (црп-ъ); III. *ро*: гром (грм-ъ).

ϑ. Самогласник е снажењем постаје о.

Примери. а. *Наставак* ъ: Брод (бред-ъ), гроб (греб-ъ), о-клоп (о-клеп-ъ), с-клоп (с-клеп-ъ), плот (плет-ъ), рок (рек-ъ), ис-ток (из-тек-ъ), с-вод (с-вед-ъ) об-од (об-вед-ъ), на-лог (на-лег-ъ), по-лог (по-лег-ъ).

б. *Наставак а*: На-лог-а (кор. *лег*), о-ток-а, ус-ток-а (кор. *тек*), воје-вод-а (кор. *вед*).

ι. Стари самогласник ѣ снажењем постаје а.

Примери: За-лаз (за-лѣз-ъ), сад (сѣд-ъ), об-раз (об-рѣз-ъ).

22.

II. Наставак ь.

Наставком ь постају многе основе женскога рода четврте врсте. И овај је наставак већ у старом језику био наставак и за основу и за неке облике једнине у тој врсти, а у данашњем га је језику са свим нестало као и наставка ъ.

Како је стари самогласник ь сродан непчаном самогласнику **и**, то су се пред њим још у старо време грлени сугласници с краја основе претворили у сродне им непчане сугласнике.

И при овом наставку догађа се, да се који пут и самогласник коренов снажењем промени.

Значење наставком **ь** изведених основа већином показује оно што је постало радњом глаголском коју употребљени корен изриче.

Примери: Лаж (льг-ь), реч (рек-ь — рѣч-ь, оснаживши е у ѣ), поклич-ь (од кор. *клик*), зоб (зоб-ь), на-руч-ь (на-рук-ь), твар-ь (твор-ь — твар-ь продуљивањем о у а); горо-пад (од кор. *пад*), под-раст (од кор. *раст*), кап.

23.

III. Наставци јъ — је (јо) — ја.

Овим наставцима постају многе основе мушкога, женскога и средњега рода. Наставку *ј***ъ** последњи глас у садашњем језику отпада. Сугласник **ј** у сва три наставка подешава се и спаја с крајњим сугласником од употребљенога корена по гласовним законима [1].

И при овом се наставку самогласник коренов оставља или без промене, или се снажи по начину, који је у чл. 21 показан.

Значења су различита.

Примери. а. *Наставак* јъ: По-кољ (по-кл-јъ), луч (лук-јъ), пуж (пуз-јъ), јеж (јез-јъ) Србаљ (Срб-јъ), плач (плак-јъ) крш (крх-јъ), хладо-леж (лег-јъ), мач (мьч-јъ), пањ (пьн-јъ).

[1] Упореди први део ове грам. 54 чл.

б. Наставак **је** (**јо**): Лице (лик-је), плеће (плет-је), веће (вѣт-је), поље (пл-је), уже (уз-је).

в. Наставак **ја**: Душа (дух-ја), капља (кап-ја), крађа (крад-ја), паша (пас-ја), стража (стрг-ја), рђа (рд-ја), сеча (сѣк-ја), стеља (стл-ја), стаза (стьг-ја), жеља (жел-ја), луча (лук-ја), боља (бол-ја), мужа (муз-ја), жиропађа (пад-ја). жеђа (жед-ја).

24.

IV. Наставци **ръ** — **ро** — **ра**.

Овим наставцима постају основе мушкога, женскога и среднѣга рода, као што показују ниже наведени примери. У наставка *ръ* — **ъ** по законима садашњега језика отпада. Иначе се наставак лако слаже с коренима који се свршују на самогласник, који ли се пак корени свршују на сугласник, сугласник *р* раставља се од коренова сугласника уметнутим непостојаним *а*.

Значења су различита.

Примери. а. Наставак **ръ**: Дар (да-ръ), жир (жи-ръ), копар (коп-а-ръ), мир (ми-ръ), при-мер (при-мѣ-ръ), пир (пи-ръ), стабар (стаб-а-ръ).

б. Наставак **ро**: Бедро (бед-ро), ведро (вед-ро), једро (јед-ро), ребро (реб-ро), сребро (среб-ро).

в. Наставак **ра**: Бедра (бед-ра), видра (вид-ра), игра (иг-ра), жура (жу-ра), мера (мѣ-ра).

25.

V. Наставци **ер** (**еръ**) - **еро**.

Именичке основе, које овим наставцима постају, нису многобројне, и тешко им је поуздано корен распознати. Осим више туђих, које се тим наставком свршују (као што су: бисер, губер, ленгер, итд.), бележе се овде још ове: 1 с наставком *ер: вечер, гуштер, девер, ивер, жубер север, стожер, чемер, шепер;* 2 с наставком *еро: језеро.*

26.

VI. Наставак ор (оръ).

Што је казано за наставке у чланку што је пред овим, све се може поновити и за овај наставак. Примери су: *прибегор* (кор. *бег*), *говор*, *дивор*, *жамор*, *жубор пухор*.

27.

VII. Наставци лъ — ло — ла.

Ово су исти они наставци, који се употребљују за образовање облика прошастога придева у глагола. Они се употребљују и за образовање именичких основа. Од наставка *лъ* остало је у данашњем језику само л, које се претвара у о, кад год на крај слога дође; а кад дође иза корена који се свршава на сугласник, онда се л, још док је било непретворено, одвајало од корена уметнутим непостојаним *а*, које је остало и пошто се л у о претворило[1].

Значење овим наставком образованих основа различито је.

Примери. а. Наставак **лъ**: Део (дѣ-лъ), ждрал, пакао, (пак-а-л), простреo (про-стре-л), угао (уг-а-л), убао (уб-а-л), котао (кот-а-л), узао (уз-а-л), сврдао (сврд-а-л).

б. *Наставак* **ло**: Бй-ло, вре-ло, (*вр-ло* с оснаженим кореновим самогласником), кри-ло, ши-ло, порек-ло, пруг-ло, стаб-ло, пре-ло (пред-ло), је-ло (једло), се-ло, мас-ло (маз-ло).

в. Наставак **ла**: Вй-ла, вй-ле (множина), гњй-ла зде-ла, стре-ла, жи-ла, иг-ла, маг-ла (мьг-ла), мет-ла.

28.

VIII. Наставак ль.

Тим наставком постају именичне основе четврте врсте. У њих се наставак са својим кореном слаже са свим

[1] Упореди део трећи ове граматике, чл. 8. тачке 2 и 3.

онако, како је у предњем чланку за наставак *лъ* речено. Обично значе чин, извршен радњом онога глагола који се употребљеним кореном казује.

Примери: погибао (по-гиб-а-ль), прегибао (пре-гиб-а-ль), на̏зе̑бао (на-зеб-а-ль), и̏зни̑као (из-ник-а-ль), израстао (из-раст-а-ль), протисли (про-тиск-ль), мисао (мис-а-ль).

29.

IX. Наставак **ља**.

Овим наставком постају именичке основе треће врсте, и мало их је, које се непосредно од корена образују. Обично значе оруђе или извршника радње.

Примери: Бод-ља, не-де-ља, дрво-де-ља, з-би-ља, пре-ља (кор. *пред*), так-ља, зуб-ља, кре-ља, мак-ља, рак-ље трк-ља, тр-ља.

30.

X. Наставци **нъ—но—на**.

Овим наставцима постају именичке основе мушкога женскога и средњега рода различитога значења.

Примери. а. Наставак **нъ**: Син (сы-нъ), пле-н (плѣв-нъ), се-н, ста-н, не-ве-н, тр-н, тру-н, чи-н, чу-н (чл-н), кљу-н (кор. у глаголу *кљу-в-а-ти*), са-н (съп-н, кор. у глаг. съп-а-ти), тре-н.

б. Наставак **но**: Сук-но (кор. у глаг. сук-а-ти) ру-но, ок-но, зр-но, кон-но, се-но, влак-но (кор. *влък*), клат-но, стег-но.

в. Наставак **на**: Хра-на, стра-на (стр-на), стру-на, ву-на (влъ-на), жу-на (жлъ-на), ра̏-на, ср-на, гра-на, ме-на (мѣ-на), за-се-на, цена.

31.

XI. Наставак **ња**.

Овим наставком постају од глаголских корена именичке основе друге врсте, којима се именује радња, казана

употребљеним глаголским кореном. Сугласници с краја корена подешавају се с почетним сугласником од наставка по гласовним законима.

Примери: Из-вод-ња, коп-ња, вож-ња, грож-ња, тре́ш-ња хит-ња, тиш-ња (кор. *тиск*), мут-ња, нош-ња, жуд-ња, итд.

32.

XII. Наставак **ањ** (ьњь).

Овим наставком постају основе од глаголских корена, и значе скоро увек оно што је учињено радњом глагола, од којега је корен за грађење основе употребљен. Пред **а**, почетним самогласником садашњега наставка, виде се промене грлених у непчане сугласнике, а тај појав долази отуд, што је то **а** у старијем језику било **ь**, пред којим се онака промена сугласника по закону врши. Ваља упамтити. да и *непостојаност* тога **а** из истог узрока долази.

Примери: Сеж-ањ (сег-ьњ), сеч-ањ (сѣч-ьњ), чеш-ањ (чех-ьњ), мет-ањ, на-ков-ањ (на-ку-ьњ), за-вор-ањ (за-вр-ьњ, снажењем *вр* у *вор*), по-вод-ањ, об-рт-ањ (кор. *врт*), о-крш-ањ (о-крх-ьњ), туц-ањ, реж-ањ (рез-ьњ).

33.

XIII. Наставци **тъ** — **то** — **та**.

Овим наставцима постају од корена основе с различитим именичким значењима. Са сугласником **т**, који је у почетку наставка, слажу се крајњи гласови од корена онако исто, како се крајњи гласови основе у глагола прве врсте слажу са наставком начина неодређеног [1]. Коренов сугласник се каткад и снажи.

Примери. а. Наставак **тъ**: бра-т, мла-т, га-т, брс-т, мос-т, (мет-тъ), сат (съ-тъ — меда), сва-т, ску-т, хва-т (кор. хъı)

[1] Упореди I, 64, 65.

б. Наставак **то**: Бла-то, дле-то (кор. длъб оснажен у длѣб), жи-то, зла-то, ја-то, ле-то, мес-то (мет-то), плу-то, си-то, пу-то.

в. Наставак **та**: Не-вес-та (кор. вѣд), врс-та, пе-та, плу-та.

34.

XIV. Наставак ть.

Тим наставком постају многе именичке основе женскога рода четврте врсте, и значе већином оно што је учињено глаголском радњом која се кореном употребљенога глагола казује. Крајњи сугласници од корена подешавају се с првим сугласником од наставка онако како је у предњем 33 чланку напоменуто.

Примери: до-би-т, власт (влад-ть), сласт (слад-ть), запо-вест (вѣд-ть), грст (грт-ть), на̏-jе̑ст (на-јед-ть), кле-т (клѣ-ть), за-вист (за-вид-ть), мас-т (маз-ть), па-ме-т (па-мьн-ть од корена, од којега је и глагола *помињати*), моћ (мог-ть) с-мр-т, итд.

35.

XV. Наставак тва — дба.

Наставцима овим постају непосредно од корена неколике именичке основе женскога рода треће врсте. Сам наставак је у ствари један, пошто су сугласници **тв** и **дб** сродни по изговорним оруђима.

Значење показује чин оне радње глаголске, која је казана кореном, осим у речи *бритва*, која значи оруђе за вршење поменуте радње глаголске.

Примери: Же-тва (кор. *жьн*), се-тва, се-дба (кор. *сѣ*), бри-тва, кле-тва (кор. кльн), пле-тва, ста-тва, у-да-дба.

36.

XVI. Наставци **ет** (**етъ**) — **от** (**отъ**) — **ат** (**ѣтъ**).

Овим наставцима постају неколике именичке основе, значећи, да се у нечем налази радња глаголска која је казана употребљеним кореном.

Примери: Звёк-ёт, клёп-ёт, трёп-ёт, трёс-ёт (земља која се улеже кад човек иде по њој), грох-от, жив-от, клок-от, топ-от, шоб-от, дрх-ат, бах-ат.

37.

XVII. Наставак **иво**.

Овим наставком постају од глаголских корена неколике именичке основе, које значе или предмет, на ком се врши радња казана употребљеном основом, или оруђе, којим се та радња врши. Пред непчаним самогласником *и* мењају се по својим правилима грлени сугласници.

Примери: Јед-иво, мељ-иво (глаголски корен као у основи времена садашњег) мл-иво (глаголски корен као у основи начина неодређеног), пец-иво, плет-иво, пред-иво, тец-иво, сеч-иво.

38.

XVIII. Наставци **мъ** — **мо** — **ма**.

Овим наставцима постају именичке основе различитога значења, као што показују примери.

Примери. *а. Наставак* **мъ**: Гр-м, ди-м, у-м, хра-м, ху-м (хлъ-мъ), јар-а-м.

б. Наставак **мо**: По-вес-мо (кор. *вис* оснажен у *вѣс*), пас-мо, пис-мо, плес-мо (поуска даска, којом се што заграђује или гради).

в. Наставак **ма**: Зи-ма, кр-ма, пас-ма, спре-ма, сла-ма, шу-ма.

39.

XIX. Наставак мен (ма — ме).

Овим наставком постају именичке основе средњега рода пете врсте. Значење им је различито.

Примери: Пле-ме, бре-ме, ви-ме, се-ме (кор. сѣ), те-ме, ра-ме, вре-ме (врѣ-ме), и-ме, сле-ме.

40.

XX. Наставак ак (ькъ или ъкъ).

Овим наставком постају од глаголских корена речи, које већином значе предмет, на ком је извршена она глаголска радња, коју корен казује. У корену се у неким примерима налази снажење.

Пошто се наставак у старо време често почињао непчаним самогласником ь, то су се пред њим грлени сугласници с краја корена претварали у непчане.

Примери: Дуб-ак, о-пан-ак (кор. *пьн*), до-мет-ак, умет-ак за-гриз-ак, у-гриз-ак, из-бир-ак, па-бир-ак, за-стир-ак, и-сеч-ак, о-свит-ак, пре-гиб-ак, точ-ак, у-пад-ак у-стриж-ак, жиж-ак, у-бор-ак, о-греб-ак итд.

41.

XXI. Наставци гъ — га.

Овим наставцима постају неколике речи различита значења.

Примери. а. Наставак гъ: плу-г, дру-г.

б. Наставак га: Дрез-га, квр-га, муз-га, слу-га сна-га.

42.

XXII. Наставци хъ — хо — ха.

Овим наставцима постају неколике речи различитога значења.

Примери. а. Наставак хъ: Сме-х, слу-х, ду-х.

б. Наставак хо: У-хо.

в. Наставак ха: Стре-ха, ле-ха, ре-ха.

43.

XXIII. Наставци **ац** (**ьць**) — **ица**.

Наставцима *ац* (**ьць**) или *ица* изводе се од глаголских корена именичке основе мушкога и женскога рода. које значе извршника оне радње. која је употребљеним глаголским кореном казана. Пред непчаним самогласницима **и** и некадашњим **ь**, на место којега је позније дошло данашње **а**, грлени су се угласници испретварали у непчане. У коренових самогласника опажа се по који пут и снажење.

Женскога рода основе, произведене овим наставком, не значе увек извршника, него значе који пут и извршење радње казане глаголским кореном, нпр. *отмица*, *сатрица*.

Примери. а. Наставак **ац** (**ьць**): Бод-ац, бој-ац, ваб-ац, воз-ац (кор. *вез*), граб-ац, губ-ац, кос-ац, квас-ац, (кор. *кыс*), рон-ац (управо *нор-ац* од кор. *нр*, па су се угласници *р* и *н* испромењивали местима), плов-ац (кор. *плу*), пој-ац (кор. *пѣ* у нашем *пе-ва-ти*), пар-ац (кор. *пр*) чат-ац, (кор. *чьт*).

б. Наставак **ица**: Гриз-ица, кли-ца (кли-ица), коњо-крад-ица, крао-с-ица (из *краво-със-ица*) на-бод-ица, на-з-у-в-ица, от-м-ица (кор. **ьм**), но-плет-ица, пт-ица (пьт-ица; старо је *пьт* значило *летети*, као, што и сад грчко *πέτ-ομαι* значи *летим*), са-тр-ица, из-да-ј-ица, у-би-ца (у-би-ица).

44.

XXIV. Наставак **еж** (**ежъ**).

Овим наставком постају од корена основе, које значе глаголску радњу или стање, које се употребљеним кореном казује.

Примери: Граб-еж, мет-еж, мут-еж (кор. *мѫт—мет*, оснажен у *мѫт—мут*), пад-еж, ла-в-еж.

у. Придевске основе.

45.

I. Наставци ъ — а — о.

Тим наставцима постају од корена придеви различитих значења. Као год у именица, и овде покрај наставка може бити и снажење у корену, само што га је тешко увек опазити, јер се корени ређе могу поуздано изнаћи.

И при овом и при осталим наставцима истичу се свагда наставци за мушки, женски и средњи род првога падежа једнине. Пошто се **ъ** у данашњем језику изгубило, то је у ових придева први падеж једнине мушкога рода без наставка.

Што се тиче значења, она су и при овом и при осталим непосредно од корена изведеним придевима обична општа придевска значења својстава или каквоће.

Примери: Благ, -а, -о; драг, на-кан, млад, млак, наг, плах рад, слаб, зао (зал), брз, грд (у грђи), мрк, ду̑г, у-бог, го̑ (гол), нов, старо-ков, хром, само-твор, брзо-рек, блед, леп, бео (бел), цео (цел), слеп, жив лйх, мио (мил), тих, глух, луд, руд, сух, худ, груб, крут и т д.

46.

II. Наставци јъ — ја — је (јо).

Овим наставцима постаје неколико придева, у којих се крајњи глас од корена слаже с почетним гласом од наставка по законима гласовним.

Примери: Риђ (рыд-јъ од кор. руд), тašт (тъск-јъ), бређ (бред-јъ), смеђ, лош (лох-јъ).

47.

III. Наставци **ръ — ра — ро.**

Овим наставцима постаје од корена више придева. Ако се деси, да *ръ* у мушком роду дође уз корен на сугласник, онда се од њега одваја уметнутим непостојаним *а.*

Примери: Бад-а-р (кор. *бъд*), бист-а-р, вед-а-р, доб-а-р, јед-а-р, мок-а-р, муд-а-р, ошт-а-р, спо-р, ста-р, су-р, храб-а-р.

48.

IV. Наставци **нъ — на — но.**

Овим наставцима постаје од корена неколико придева.

Примери: Вра-н, пу-н (плъ-нъ), ра-н (рāнй), простран (кор. *стр*), цр-н.

49.

V. Наставци **тъ — та — то.**

Овим наставцима постаје такође од корена неколико придева.

Примери: Ви-т, гус-т, жу-т (жлъ-тъ), љут, све-т, си-т, тус-т (тлъс-тъ), чес-т, чис-т.

50.

VI. Наставци **въ — ва — во.**

Овим наставцима постаје од корена неколико придева.

Примери: Пра-в, кри-в, си-в, ле-в (лêвй), пр-ви.

51.

VII. Наставци **ак (ъкъ или ькъ) — ка — ко.**

Овим наставцима постају многи придеви. Ако је пред наставком *ак* данас непчани сугласник, онда је у

старо време то *ак* гласило *ьк*, и тада је и тај непчани сугласник од старијега грленог постао; иначе коренов сугласник остаје непромењен.

Примери: Глад-ак, крот-ак, крш-ак (кор. *крх*), клиз-ак, јед-ак, воз-ак, гор-ак, жид-ак, лак (у старо време *льгьк* — лагак, лак), љуб-ак, мрз-ак, низ-ак, крат-ак тежак (кор. *тег*), уз-ак, тан-ак.

52.

VIII. Наставци **ок** (**окъ**) — **ока** — **око**.

Овим наставцима постаје мало у примерима наведених примера.

Примери: Вис-ок, дуб-ок, низ-ок, шир-ок.

δ. Бројне основе.

53.

Именице, које су, показујући количину, одвојиле се у засебну врсту речи, у *просте бројеве*, постају начином осталих именица или заменица.

Број *један* постао је наставком *ан* (**ьнъ**); бројеви *два*, *три*, *четири* (у староме језику *четырие*) у данашњем су језику речи, којима је тешко распознати корен и наставак, а мењају се, као што је у трећем делу ове граматике, у чл. 26, казано, по начину промењивања заменица. Бројеви редни, управо бројни придеви: *четвр-ти*, *пе-ти*, *шес-ти*, *сед-ми*, *ос-ми*, *деве-ти* постали су пре бројних, значењем збирних, именица *пет*, *шест*, *седам*, *осам*, *девет*, *десет*. Тако су редни бројеви: *пе-ти*, *шес-ти* *деве-ти*, *десе-ти* постали наставком **тъ** · *та* — *то*, и у неодређеном виду гласили су у староме језику: *пятъ*, *-а*, *-о* *шес-тъ*, *-а -о*, *девя-тъ*, *-а -о*, *деся-тъ*, *-а -о*; редни пак бројеви *сед-ми*, *ос-ми* постали су наставком **мъ** — *ма* *мо*, и у неодређеном виду гласили су у староме језику:

сед-мъ, -а -о, ос-мъ, -а -о. Тек од ових редних бројева као од готових основа, постале су бројне збирне именице наставком **ь**: *пет-***ь**, *шест-***ь**, *седм-***ь**, *осм-***ь**, *девет-***ь**, *десет-***ь** и именица *чѐтвр̑т* (четврт-ь), па су се у староме језику свеколике мењале као и остала имена четврте врсте, као што се именица *че врт* и данас мења, а остале су се као бројеви скамениле и некадашњу промењивост потпуно изгубиле.

Број *сто*, у староме језику *съ-то*, именица је средњега рода, образована наставком *то*.

Бројна именица *хиљада* узајмљена је из језика грчког; *тисућа* је опет из готског.

Још ваља додати редне бројеве, у ствари бројне придеве: *први*, образовано од корена *пр* придевским наставком *въ*; *други*, образовано придевским наставком *гъ*, и *трећи*, у старом језику *третии*, образовано наставком *тии* од корена, од којега је и број *три*. Наставак *тии* је после постао данашње *ћи*.

ѕ. Заменичке основе.

54.

Међу заменице, које постају непосредно од корена, могу се уврстити личне заменице као што су: *ја* (која је некада гласила *а-зъ* и *ја-зъ* и имала наставак *зъ*, који јој је позније отпао), *ти*, *ми*, *ви*, *ко*, *се*. Све су те заменице у једно и корен и основа, или: оне су корени, који су без наставка основом постали, као што је случај са глаголским коренима прве врсте; или је данас тешко на те их саставне делове расклопити.

У неких пак заменица могу се саставни делови и раздвојити. Тако у заменице *он (о-нъ)* корен је *о*, а наставак је *нъ*; тако је и у старе заменице *о-въ*, место које се данас говори *овај*, корен *о*, а наставак *въ*; тако

је у старе заменице *тъ*, место које се данас говори *тај*, корен *тъ*.

У заменице *што* виде се саставни делови тек по старијему облику *чь-то*, где је *то* наставак а *чь* корен.

У старе заменице *и-же*, *ја-же*, *је-же*[1] коренити је део *и* — *ја* — *је*.

Заменици *вас* (*сав*) отпао је с краја стари наставак ь (вьсь).

Заменица *сам*, *-а*, *-о* образована је наставком *мъ* — *ма* — *мо*.

Заменици *ин*, *ина*, *ино*, од које су у нас још неки облици у обичају, корен је *и*, а наставак *нъ* — *на* —*но*.

Заменице *мој*, *твој*, *свој* образоване су наставком присвојних придева *јъ*—*ја*—*је* од корена сад мало знаних.

Истим наставком присвојних придева *јъ* — *ја* — *је*, постала је и заменица *који* од старога *къ* — къ-јъ, 2 пад. *кој-его*, па је из тога 2 пад. оно *кој* још у старо време истисло *къј* из првога падежа, те тиме створило садашњи облик тој речи.

[1] Упореди трећега дела ове граматике чл. 25, 28, 31.

ОДСЕК ДРУГИ.

Посредно образоване основе.

55.

Као што је напред напоменуто (чл. 11), посредним путем образоване основе могу постати или од *различитих основа* новим, уз њих придевеним наставцима, или од *готових облика*. По томе ће се и овај одсек поделити на два одељења, од којих ће се у првом говорити *о основама од основа*, а у другом *о основама од облика* изведеним.

ОДЕЉЕЊЕ ПРВО

Основе од основа

а. Глаголске основе.

56.

Посредно или од основа образоване глаголске основе могу се изводити или од именских или од глаголских основа. Оне ће као и основе од корена овде бити претресене по врстама глаголске промене.

57.

Глаголи треће врсте.

Основе ових глагола постају од имена (именица или придева) наставком ѣ, и значе *непрелазну* глаголску радњу, којом се оно збива или постаје, што именска основа значи. Тако нпр. *блед-е-ти* значи *бледим постајати*; *гладн-е-ти* значи *гладним постајати*, итд.

Примери: Бел-е *(бѣл-ѣ* од *бѣл)*, блед-е *(блѣд-ѣ* од *блѣд)*, гладн-е, кор-е се, хладн-е, по-вил-е, о-сирот-е, пламт-е студ-е, стид-е, стар-е, тамн-е, по-плаветн-е, итд.

58.

Глаголи четврте врсте.

Основе ових глагола постају наставком **и** такође само од имена, и огромном већином значе *прелазну* радњу глаголску, којом се на нечем врши оно што именска основа значи. Тако нпр. *црн-и-ти* значи нешто црним чинити (мазањем или другим начином); *сол-и-ти* значи нешто сланим чинити; *говор-и-ти* значи *говор чинити*, итд. Пред наставком **и** као пред непчаним самогласником претварају се грлени сугласници и **ц** у непчане сугласнике.

Има оваких глагола од основа које се данас и не говоре као имена. Тако је нпр. у *гон-и-ти* основа именица *гон*, која се данас тако засебице не говори; тако је у *братим-и-ти* основа *братим*, која се такође као засебна именица не говори.

Примери: Гар-и, белодан-и, пабирч-и, магарч-и, леп-и, кор-и, бугар-и, калуђер-и, арнаут-и, папр-и, питом-и мор-и, крњ-и, тањ-и, млад-и, срб-и, траж-и, турч-и, и т. д.

59.

Глаголи пете врсте

Основе ових глагола постају од основа глаголских и именских.

Глаголске основе, од којих се основе ове врсте могу образовати, јесу основе на **ѣ** (треће врсте), основе на *и* (четврте врсте) и основе на *а* (треће и пете врсте).

Ако се узму основе на **и**, онда се то **и** пред наставком пете врсте **а** претвара у **ј**, које се с гласовима испред себе по гласовним законима спаја. Изузетак су само основе *дн-и-ти* и *сн-и-ти* (са својим сложенима), с којима се, тога ради што су једносложне, поступа као да

су прве врсте, па се међу њихово *и* и наставак пете врсте **а** умеће **в** за попуну зева.

Пошто наставак пете врсте **а** даје глаголу учестано значење, то се често и самогласник коренов **о** продужује у **а** (I. 37).

Примери. а. С непромењеним кореновим самогласником: Враћ-а (врати-а), плаћ-а (плати-а), сељ-а (сели-а), цвељ-а (цвели-а), свађ-а (свади-а), пушт-а (пусти-а), до-пуњ-а (до-пуни-а), лаћ-а (лати-а), с-мишљ-а (с-мисли-а), на-бављ-а (на-бави-а), с-крпљ-а (с-крпи-а).

б. С продуљеним кореновим самогласником: Гађа (годи-а), гањ-а (гони-а), об-нављ-а (об-нови-а), ис-пашт-а (ис-пости-а), по-клањ-а (по-клони-а), рас-твар-а (рас-твори-а), и т. д.

60.

Ако ли су основе на **ѣ** треће или на **а** треће и пете врсте, онда се зев, који настане, кад се састану гласови **ѣ-а** и **а-а**, попуња највише сугласником **в**.

Примери. а. Основе треће врсте на **ѣ** *и* **а**: по-боле-в-а, за-држа-в-а, о-доле-в-а, за-трча-в-а, од-лежа-в-а, раз-горе-в-а, и т. д.

б Основе пете врсте на **а**: До-сеља-в-а, рања-в-а, спаса-в-а, кршта-в-а, из-мишља-в-а, у-деша-в-а, за-игра-в-а, оп-коља-в-а, за-кључа-в-а, припоја-в-а, при-бега-в-а, и т. д.

61.

Глаголи шесте врсте.

Основе ових глагола постају од глаголских и именичких основа наставцима **у-а**, од којих се први и сад види у основи времена садашњега и у облицима, који од те основе постају, а обадва се држе у основи начина неодређеног.

У оних основа, које постају од именских основа, први се наставак *у* у начину неодређеном пред другим **наставком а** зева ради претвара у **ов**, и тим начином овим глаголима постаје **ова**, које их као наставак од осталих глагола дели. Ако ли се ово **ова** деси иза непчаних сугласника, онда се **о** претвара у **е**.

Именске основе, које се сад у оваком образованим глаголима виде, често се засебице у језику не говоре.

Примери: Јад-ова, кмет-ова, куп-ова, лет-ова, друг-ова, дев-ова, зим-ова, чет-ова, свет-ова, глад-ова, сирот-ова, вој-ева, краљ-ева, итд.

62.

Ако ли наставцима ове врсте постају основе од глаголских основа, онда се **ова**, које по горе показаном начину постаје, претвара у **ива**.

Оваки глаголи готово искључиво постају од основа пете врсте. Тако је *дањ-ива-ти* постало од основе *дања* (која се, као и многе друге оваке посреднице основе засебице и не говори), у којој је опет основа четврте врсте *дан-и* и наставак пете врсте **а**: дани-а = *дања*; тако је *наплаћ-ива-ти* од *наплаћ-а* (*наплати-а*); тако је *досађ-ива-ти* од *досађа-* (*досади-а*) итд.

Примери: До-вик-ива, за-глављ-ива, за-лаг-ива, за-маз-ива, за-мах-ива, до-врш-ива, до-служ-ива, за-ваљ-ива, ноћ-ива, итд.

63.

Глаголске основе, које значе радњу у маломе (диминутивну).

Уз наставке који су до сад показани, глаголске основе могу још примати наставке, који ће, прионувши уз корен, давати основи значење радње у маломе (диминутивно). Тога ради се *корену глаголскоме*, испред наставка

за основу врсте глаголске додају понајвише ови наставци: *к, ак, ук, ц, ар, ут* — или се уз већ додано **ц** на ново додаје **к**, или уз **к** на ново **ар**.

Примери: 1. *За* **к**: гип-**к**-а-ти, говор-**к**-а-ти, дир-**к**-а-ти, дељ-**к**-а-ти, гур-**к**-а-ти, јав-**к**-а-ти, јет-**к**-а-ти, кас-**к**-а-ти, леш-**к**-а-ти, лис-**к**-а-ти, пуц-**к**-а-ти, трч-**к**-а-ти, сец-**к**-а-ти, пир-**к**-а-ти, задир-**к**-ива-ти, за-пит-**к**-ива-ти, о-слуш-**к**-ива-ти, за-стај-**к**-ива-ти, итд.

2. *За* **ак**: бац-**ак**-а-ти, воз-**ак**-а-ти, мољ-**ак**-а-ти, пар-**ак**-а-ти, прађ-**ак**-а-ти.

3. *За* **ук**: звижд-**ук**-а-ти, чеп-**ук**-а-ти.

4. *За* **ц**: ку-**ц**-а-ти, кљу-**ц**-а-ти, пљу-**ц**-а-ти, бо-**ц**-а-ти (бод-**ц**-а-ти), гла-**ц**-ну-ти се (глад-ц-ну-ти).

5. *За* **ар**: жив-**ар**-и-ти, клат-**ар**-и-ти се, ланд-**ар**-а-ти, луп-**ар**-а-ти, зип-**ар**-а-ти.

6. *За* **ут**: скак-**ут**-а-ти, срк-**ут**-а-ти, цврк-**ут**-а-ти, шап-**ут**-а-ти, жвак-**ут**-а-ти.

7. *За* **ц-к**: ку-**ц-к**-а-ти, пљу-**ц-к**-а-ти, вр-**ц-к**-а-ти се (врт-**ц-к**-а-ти), бо-**ц-к**-а-ти.

8. *За* **к-ар**: пис-**к-ар**-а-ти, пуц-**к-ар**-а-ти, трч-**к-ар**-а-ти, леш-**к-ар**-и-ти, сет-**к-ар**-и-ти, жив-**к-ар**-и-ти.

β. Именичке основе.

64.

I. Наставци **ъ** — **а** — **о**.

Овим наставцима постају именице мушкога, женскога и средњега рода различитих значења.

1. Наставком **ъ** постају именичке основе од глаголских основа пете врсте, не само од оних које се говоре, него и од оних које нису у обичају, а биле би образоване од имепица изведених наставком *ља*, као што је именица *гутља-ј* изведена од глаголске основе *гутља-*, којој опет служи за основу неупотребљива именичка основа *гут-ља* (упор. чл. 29). Зев између наставка **ъ** и основе на *а*

попуњен је сугласником ј, после којега је ъ још у најстарија времена отпало.

Значење увек показује тренутак оне глаголске радње која се казује основом.

Примери: Диха-ј, уз-диса-ј, до-гађа-ј, коракља-ј, гутља-ј, од-гонетља-ј, за-вежља-ј, по-враћа-ј, врша-ј, положа-ј љубља-ј, ноша-ј, с-луча-ј, по-мишља-ј, на-мешта-ј, о-проштa-ј.

2. Наставком **а** постају од именских основа разне именичке основе, које се говоре од мила и у тепању. Тога ради се често оне основе, од којих се оваке именице изводе, скраћују, па им се који пут и акценат у дуг мења.

Примери: Андр-а, Вас-а, Макс-а, Пант-а, бо́г-а, Са̂в-а, та̂т-а, ћо́р-а, ћо́с-а, ждѐр-а, ко́к-а, ко́н-а, ко́ш-а, шћѐр-а, итд.

3. Наставком **о** постају именичке основе као и под 2 наведене с истим значењем и на исти начин. Разликују се од осталих речи на **о** само тиме, што нису рода средњега, него мушкога. По многим пределима све се ове основе говоре с наставком **а** и не разликују се ни у чем од оних под 2.

Примери: Игњ-о, Ма̂т-о, Ћи́р-о, Стѐв-о, Ђо́к-о, Ђур-о, Јо́в-о, Ив-о, ку̂шљ-о, го́љ-о, по́бр-о, бра̂т-о, ко́мш-о, ха̂џ-о, итд..

65.

II. Наставак ь.

Овим наставком постају основе од именичких и придевских основа. Грлени се сугласници, који су употребљеној основи на крају, пред старим непчаним самогласником **ь** претварају у непчане сугласнике. Што се значења тиче, у овако образованих основа превлађује значење збирних именица, с тим да основе од придевних основа образоване именују каткад као особину или својство оно што сами придеви значе.

Примери: Мле̑ч (млѣч-ь), нѐја̑ч, сиромаш, дуж, Цвет-и, (мн.), чин-и (мн.), нѐкр̑ст, нѐчи̑ст, о̏зи̑м, ру̏ме̑н, стр̏ме̑н, сту̏де̑н, цр̏ве̑н, ди̏вља̑ч.

66.

III. Наставци јъ — ја.

Овим наставцима постају основе мушкога и женскога рода, значења различитога. Сугласник ј од наставка слаже се са завршетним сугласницима употребљене основе по гласовним законима.

Примери. а. *Наставак* **јъ**: Црњ (црн-јъ), бељ, млађ, Чедомиљ, Вук-миљ, Рађ, об-руч (об-рук-јъ).

б. *Наставак* ја: Вечера (вечер-ја), госпођа, тврђа, тушта (тлъст-ја), Дража, Миља, ташта (таст-ја), сукња, снаша, младо-жења.

67.

IV. Наставци јо — ја.

Ови се наставци додају само за то, да се употребљеној основи да̂ значење умањенога онога истог, што она сама значи. То значење се по том радо употребљава кад се говори од мила и у тепању. У такој прилици се употребљеној основи изостави све што јој је после првога самогласника, тај јој самогласник добије дуг акценат, а за њим следују горе наведени наставци.

Примери. *а*. *Наставак* **јо**: Бо́јо (од Богдан, Богић, Божидар), Вујо (Вук), Га́јо (Гаврило), Ко́јо (Коста), Па́јо (Павао), Сто́јо (Стојан), ду́јо (духовник).

б. *Наставак* ја: ли́ја (лисица), ма́ја (мати), при́ја (пријатељица), сва́ја (свастика), се́ја (сестра).

Додатак. По неким крајевима и једна се и друга ова врста именица говори с наставком **ја**.

68.

V. Наставак ва.

Овај је наставак по своме постању двострук, јер је у староме језику постао од **ъı** (ъј) и наставка **а**; данас га видимо као једноставан наставак у многих (често страних и посрбљених) речи. Значења су различита:

Примери: О-бр-ва, тик-ва, зао-ва (зал-ва), плод-ва, пастрва, рач-ве (мн.), наћ-ве (мн.), ост-ве (мн.), поник-ва, мет-ва, лет-ва, груд-ва, црк-ва, бук-ва, зук-ва, ут-ва, јетр-ва, свекр-ва, млак-ва.

Додатак. Као што је **ъı-а** = **ва**, тако је **ъı-ь** = **вь**. Тим другим начином постале су речи: ***љубав*** (љуб-вь, у ст. словенском ***љуб*ъı** и ***љуб*ъвь**) и ***крв*** (од старијега ***кр*ъı-ь**).

69.

VI. Наставци **ије** — **ија**.

А. Првим из ових наставака постају врло многе именичке основе од различитих основа. У наставка **ије** грлени се сугласници пред првим **и** претварају у непчане, али обично тај први самогласник **и** слаби и испада (осим неколико старијих, упливом црквенога језика сачуваних речи, као што су *спасен-ије*, *виђен-ије*, у којима то не бива, и у којима се наставак види цео). Сугласник **ј** који за тим у наставку на првом месту остаје, спаја се с крајњим сугласницима од употребљене основе по гласовним законима.

Кад се овај наставак дода к основи, она обично, ако је од именице, добија значење збирне именице; ако ли је од придева — онда оно што придев значи именује као особину или ствар.

Примери. а. Од именичких основа: Борје, бусење, влаће, гложје, голубље, грумење, дубље, орашје (орах-ије — ораш-ије), камење, кестење, комађе, лишће, буч-

је (бук-ије — буч-ије), снопље, угљевље, шаторје, дрвеће, подручје, подушје, Подриње, Поморавље, Загорје, итд.

б. Од придевских основа: Весеље, здравље, миље, обиље, наличје, милосрђе.

Б. Наставак **ија**, с којим се такође по горњим гласовним правилима поступа, сачувао се до сад само у једној речи *браћа*, *не-браћа* од *брат-ија*, које се последње упливом црквеног језика и сад по манастирима и међу духовницима говори. Међу тим на њ је налик наставак **ија** нарочито по значењу збирних имeница, које даје основама с којима буде спојен. Тај је наставак **ија** прешао к нама из околних нам страних језика (латинскога и грчког), и у нашем се језику особито у особним именима одомаћио.

Примери: Анђел-ија, Икон-ија, Крун-ија, Спасен-ија, Рус-ија, Арбан-ија, Срб-ија, Сембер-ија, Гол-ија, Шумад-ија, Латин-ија, Маџàр-ија, циган-ија, чобàн-ија, момчàд-ија, Србад-ија, дрвенар-ија, ништар-ија.

70.

VII. Наставак **ар** — **ара**.

Први од ових наставака гласио је у старо време *арјъ*, али се сад у свему изједначио с наставком *аръ* осим шестога падежа једнине (III. 8 т.5), у коме је због старога ј још и сад често наставак *ем* м. *ом*.

Ако је наставак *ар* додат глаголској основи, онда значи извршника оне радње која је казана употребљеном глаголском основом; ако ли је додат именичкој основи, онда значи каквога год посленика око онога што именичка основа показује.

Именице женскога рода с наставком **ара** ако су изведене од глаголске основе, онда већином значе извршницу радње, која је казана употребљеном глаголском основом; ако ли су изведене од именичке основе, онда

наче место, на ком се израђује или налази оно што основа значи.

Употребљеној основи обично отпада крајњи самогласник.

Примери. А. Од глаголских основа. а. Наставак **ар**: Вид-ар, воз-ар, пис-ар, струг-ар, по-лет-ар, кув-ар, чув-ар, итд.

б. Наставак **ара**: Га̑т-ара, вра̑ч-ара, зу̑кв-ара, рѐд-ара, ста̑н-ара, тра̏в-ара, итд.

Б. Од именских основа. а. Наставак **ар**: Брашн-ар, говед-ар, вол-ар, дрв-ар, друг-ар, злат-ар, звезд-ар, кабл-ар, по-глав-ар, итд.

б. Наставак **ара**: Овч-ара, ко̏з-ара, ду̑д-ара, бра̏шн-ара, со̏л-ара, ву̑н-ара, гво̏жђ-ара, ко̏ш-ара, стра̏ж-ара, у̑гљ-ара, др̑в-ара, сви̏л-ара, сѐн-ара, итд.

Додатак. Женскога рода именице с наставком **ара** одступају који пут од поменутога значења; *му̑зара* нпр. и *гу̑жвара* немају радно него трпно значење, и значе: *музара* — краву која се музе, а *гужвара* — питу која се „гужва“. Тако и *брвнара* значи зграду од брвана начињену. Од придева се ретко и образују именице с овим наставком; кад би их било више, значење би им било налик на значење *ту̑паре* (сикире тупе).

71.

VIII. Наставци јар — јара.

Истога су значења и наставци **јар — јара**, који се од **ар — ара** само предметнутим **ј** разликују. У њих се то **ј**, које је у почетку наставка, спаја с крајњим сугласником употребљене основе по гласовним законима. Наставци **јар — јара** пристају само уз именске основе.

Примери. а. Наставак **ар**: Воденичар, главничар, граничар, десечар (десетк-јар), јабучар, коњушар (од старинскога *коњух*), оџачар, поточар, убожар (убог-јар), качар, и т. д.

б. Наставак **ара**: Потȍчара, ка̀чара, да̏шчара во̏штара (воск-јара), кашѝчара, ча̀нчара, гра̏шара, и т. д.

72.

IX. Наставци **ур** — **ура**.

Првим од ових наставака постају неколике основе рода мушкога, а другим неколике рода женскога. Ове друге показују увеличавање, уз које понекад иде и погрда и презирање.

Примери. а. Наставак **ур**: Кост-ур, кот-ур, мех-ур, чап-ур.

б. Наставак **ура**: Глав-ура, луб-ура, баб-ура, ка̀п-ура.

Додатак. И ови наставци могу имати каткад и предметнуто **ј**, те гласити **јур** — **јура**, као што показују речи: божур, божура, девојчура.

73.

X. Наставак **ло**.

Овим наставком постају од глаголских основа именичке основе мушкога и средњега рода. Све именице мушкога рода на **ло** обично показују вршиоца оне радње, коју значи глаголска основа; све пак именице средњега рода на **ло** обично значе оруђе, којим се извршује радња, казана употребљеном глаголском основом.

Примери. а. Мушкога рода: Зло-памти-ло, ба-ја-ло, бене́та-ло, гњеве́та-ло, да́ва-ло, кљӯца-ло, при-кла́па-ло пе̑цка-ло, шӯња-ло, при́ча-ло, задиркѝва-ло, на-мигѝва-ло, и т. д,

б. Средњега рода: Бу̏ћка-ло, др̏нда-ло, издѝра-ло, клѐпа-ло, цр̀та-ло, се̏ца-ло, сто̏па-ло, ве̏ша-ла (мн.), бѐли-ло, вра̏ти-ло, со̏ли-ло, цѐди-ло, цр̀ни-ло, црвѐни-ло, и т. д.

74.

XI. Наставак **аљ**.

Овим наставком постају основе од основа именичких и придевских, а значе лица или ствари, назване по ономе знаку који је у употребљеној основи. Крајњи самогласник употребљене основе обично отпада.

Примери: Ватр-**аљ**, губ-**аљ**, кус-**аљ**, зек-**аљ**, Вук-**аљ**, Дрм-**аљ** мрк-**аљ**, сив-**аљ**.

75.

XII. Наставци **уљ** — **уља**.

Овим наставцима постају основе од основа именичких и придевских, а значе лица или предмете, назване по ономе знаку, који се казује у употребљеној основи. Крајњи самогласник употребљене основе обично отпада.

Примери. а. Наставак **уљ**: Буб-уљ, дуг-уљ, пах-уљ.

б. Наставак **уља**: Буџ-уља, бук-уља, влас-уља, граб-уље (мн.), гронт-уља, јег-уља, кус-уља, плав-уља, прут-уља, песк-уља, рос-уља, рог-уља, сив-уља срб-уља. и т. д.

76.

XIII. Наставци **ан** — **ана**

Овим наставцима постају различите именичке основе мушкога и женскога рода од различитих, глаголских, именичких и придевских основа.

Женскога рода именице понајвише су женска особна имена; **а** и у једних и у других значење је постало по знаку који је казан употребљеном основом. Тој употребљеној основи крајњи самогласник отпада.

Примери. а. Наставак **ан**: Стој-ан, Мил-ан, Огњ-ан, бршљ-ан, до-мишљ-ан, беж-ан, Звеч-ан, звезд-ан, зек-ан, Јевт-ан, гркљ-ан, кок-ан, котрљ-ан, кошт-ан Рад-ан, риђ-ан, смрд-ан, шар-ан.

б. Наставак **ана**: Бој-ана, Грозд-ана, Миљ-ана Пѐтр-ана, Мирј-ана, Петк-ана, Смиљ-ана, Добр-ана, Жи̏в-ана, и т. д.

77.

XIV. Наставци **ин** — **јан-ин** (**ан-ин**).

Наставцима **ин** или **јан-ин** (**ан-ин**) постају именичке основе које значе откуд је ко, ком реду људи припада, или какве је народности. Наставак **ин** употребљава се само у једнини, а у множини се изоставља (III. 8 под 11). Од наставка **јан-ин** први се сугласник ј с крајњим сугласницима од основе слаже по гласовним законима. Употребљеној именичкој основи крајњи самогласник као обично отпада.

Примери. а. Наставак **ин**: Срб-ин, Турч-ин, Јевреј-ин, Арнаут-ин, Бугар-ин, Јермен-ин, Циган-ин, Латин-ин властел-ин, бербер-ин, чобан-ин, касап-ин, и т. д.

б. Наставак **јан-ин**: Хришћ-ан-ин (Христ-јан-ин), варош-ан-ин, грађ-ан-ин, колеђ-ан-ин, Старовлаш-ан-ин, Румљ-ан-ин (Рум-јан-ин), Сокољ-ан-ин, Сављ-ан-ин, и т. д.

в. Наставак **ан-ин**: Мачв-ан-ин, Тузл-ан-ин, и т. д.

78.

XV. Наставак **ина**.

Овим наставком постају од основа врло многе и различите речи женскога рода. Пред непчаним самогласником **и** у почетку наставка грлени сугласници и **ц** претварају се у непчане. Све основе, које постају наставком **ина**, могу се по своме значењу разврстати у ове три главне гомиле:

а. Наставком **ина** образована основа значи оно исто што и она од које је образована, само што наста-

вак **ина** то значење увеличава, а уз увеличано значење иде често погрда и презирање.

Примери: Бардач-ина, брд-ина, боч-ина, бреж-ина, вѐштич-ина, вра̀нч-ина, врѐћ-ина, вра̀т-ина, глас-ина, вуч-ина, ћач-ина, зид-ина, котл-ина, крст-ина, лу̀ж-ина, Маџа̀р-ина, и т. д.

Ово увеличавање употребљава и гдекоје основе, од којих се неке засебно и не говоре, него се тек виде у основама, које су од њих наставком **ина** образоване. Те су основе постале наставцима *ура*, *уља*, *ета* (чл. 72. 75 и 85) и др. Њихов крајњи самогласник отпада кад им се наставак **ина** додаје.

Примери. а. Наставак **ур-и-на**: Баб-ур-ина, брадв-ур-ина гред-ур-ина, земљ-ур-ина, кож-ур-ина, клад-ур-ина, књиж-ур-ина (пред првим је наставком и ј), риб-ур-ина, кућ-ур-ина.

б. Наставци **уљ-ина**: Трав-уљ-ина, грд-уљ-ина кров-уљ-ина.

в. Наставци **ет-ина**: Бар-ет-ина, баб-ет-ина, брад-ет-ина, лул-ет-ина, поњав-ет-ина, соб-ет-ина, чутур-ет-ина, и т. д.

б. Наставком **ина** образују се веома многе основе, које значе или плаћања или занимања или какве год радње и предмете, назване по ономе значењу, које се употребљеном основом казује.

Примери: Писа̀р-ина, просја̀ч-ина, скита̀ч-ина, кова̀ч-ина поља̀р-ина, свиња̀р-ина, ца̀р-ина, скела̀р-ина, тела̀л-ина, кнѐж-ина, пуда̀р-ина, вина̀р-ина, дру̀ж-ина, и т. д.

в. Наставком **ина** образују се именичке основе од придева, и оне имајући значење мислених именица, значе име онога својства или каквоће, које се употребљеном придевском основом казује.

Примери: Бистр-ѝна, брз-ѝна, горч-ѝна, добр-ѝна, млад-ѝна, кисел-ѝна, једр-ѝна, обл-ѝна, црн-ѝна, низ-ѝна, хигр-ѝна, и т. д.

При придевима на **ов**, који не значе својство или каквоћу, него својину или материју од чега је што, овако наставком **ина** образоване основе значе као збирне именице саму ту материју; ако ли придеви на **ов** значе својину, онда реч, наставком **ина** изведена, значи предмет, назван по придеву који му показује чиј је.

Примери: Дедов-ина, очев-ина, Рађев-ина, кнежев-ина, овнов-ина, зечев-ина, грмов-ина, врбов-ина, дудов-ина јасенов-ина, липов-ина, лесков-ина, и т. д.

79.

XVI. Наставак **оња**.

Овим наставком постају основе од основа именичких и придевских, а наставком им долази значење лица или животиње, назване по ономе знаку, који се казује у употребљеној основи.

Примери: Брк-оња, бáл-оња, ћéл-оња, бáк-оња, дӯг-оња, Рȁд-оња, крӣл-оња, хрáп-оња, сӣв-оња, итд.

80.

XVII. Наставци **ије** — **иња**.

Првим од та два наставка постају збирне именичке основе средњега рода; другим постају разне основе женскога рода, од којих највећи део значи лица названа по постојбини или по народности њиховој. Прво **и** од овога наставка у староме је језику гласило **ъı** (**ъи** или **ъј**), за то се пред њим ни данас грлени сугласници ни у што не претварају.

Примери. а. Наставак **иње**: Жȅнск-ӣње, мӯшк-ӣње.

б. Наставак **иња**: Пуст-иња, свет-иња, мек-иње (мн.), брȅк-иња, глог-иња, дуд-иња, чек-иња, босот-иња, самот-иња, скупот-иња, сухот-иња, Драг-иња — Грк-иња, Турк-иња, Влах-иња, Бошњак-иња Пољк-иња, Пожешк-иња, Млетк-иња, наметк-иња, орјатк-иња итд.

81.

XVIII. Наставак **ота.**

Овим наставком постају од основа именичких, нарочито пак од придевских, основе мислених именица које *као својство, особину* или *каквоћу* именују оно што значи употребљена основа.

Примери: Грех-о̀та, див-о̀та, мил-о̀та, крас-о̀та, чист-о̀та, теск-о̀та, људск-о̀та, добр-о̀та итд.

82.

XIX. Наставак **ост (ость).**

Овим наставком постају од придевских основа именичке основе четврте врсте, које начином мислених именица као својство, особину или каквоћу именују оно што се казује употребљеном придевском основом

Примери: Безазлен-ост, безбожн-ост, безгрешн-ост, бесмртн-ост, благ-ост, вредн-ост, верн-ост, готов-ост, дужн-ост, могућн-ост, немарн-ост, честит-ост, итд.

83.

XX. Наставак **тељ.**

Овим наставком постају од глаголских основа именичке основе , које показују извршника оне радње, коју значи глаголска основа.

Примери: Влас-тељ (влад-тељ), прија-тељ, роди-тељ, свети-тељ, спаси-тељ, храни-тељ, управи-тељ.

84.

XXI. Наставак **ьство.**

Тим наставком постају од именичких и придевских основа многе именичке основе са значењем мислених именица, а значе стање, названо по оним особинама или

својствима, које се казују основом употребљене именице или придева. или именују то својство или особину начином мислених именица. Завршетни самогласник употребљене основе обично је отпадао испред наставка **ьство**, а грлени су се сугласници претварали у непчане. У овом последњем случају кад је **ь** у српском језику испало, **с** од наставка затекло се после непчанога сугласника, па је и оно испало, а непчани су се сугласници са **т**, којим се по том наставак почиње, по гласовним законима о звучности подешавали.

Примери. а. Од именичких основа: Бан-ство, братим-ство, деспот-ство, доброчи̑н-ство, деве́рство, војвод-ство, ђаво́л-ство, задово́љ-ство, ка̀луђер-ство, јунаштво (јунач-ьство — јунач-тво), друштво, девојаштво, сиромаштво, итд.

б. Од придевских основа: Бла́жен-ство, богатство, детињ-ство, достојан-ство, лаком-ство, лукав-ство могу̑ћ-ство, мноштво итд.

Међу тим има неколико речи, у којих је при **ь**, после претварања грлених сугласника у непчане, преобладао другојачији гласовни поступак. Место да се **ь** избаци, оно је претворено у **а** (као што се с њим и иначе поступа увек кад се не избаци), па је томе **а** додавано **н**. Тако од *бог-ьство* излази *бож-ьство* — *божа-ство* — *божан-ство*. По том су правилу образоване речи: владичан-ство, отачан-ство, сведочан-ство, човечан-ство, безочан-ство, величан-ство.

85.

XXII. Наставци **ет** — **ета** (**ѧт** — **ѧта**)

Овим наставцима постају од именичких основа нове именичке основе, које значе оно што и употребљена основа, само што им наставци *ет* — *ета* дају значење малога или младога. Пред **е** (старим **ѧ**) од наставка као пред непчаним самогласником грлени се сугласници пре-

тварају у непчане. Наставком **ета** постају основе особних именица.

Примери: а. Наставак **ет**: Влаш-е, Грч-е, ђач-е, ждреб-е звер-е, млад-е, прас-е, тел-е, ћур-е, штен-е, Арапч-е (Арап-к-е), бравч-е, варошанч-е, клупч-е, мач-е, пасторч-е, унуч-е, момч-е, јеленч-е, голупч-е, одојч-е.

б. Наставак **ета**: Бајч-ета, Вујч-ета, Влад-ета, Вул-ета, Вуч-ета, Груб-ета, Мал-ета, Мирч-ета, Рајч-ета, Рад-ета, Мил-ета.

86.

XXIII. Наставак **ић**.

Овим наставком постају од именичких и придевских основа именичке основе, које, ако су од заједничких именица, већином значе оно исто што и употребљене основе, само што то значење наставком **ић** добија значење малога; ако ли су од особних именица, онда основа изведена наставком **ић** значи потомка ономе што је казано употребљеном основом. Ово се друго значење налази каткад и у основама, изведеним од заједничких именица, а прво опет у основама изведеним од особних именица. Пред непчаним самогласником **и**, којим се наставак почиње, грлени сугласници и **ц** претварају се у непчане. Ако се употребљена основа свршује на самогласник, тај јој се самогласник одбија.

Примери. а. Од заједничких именица: Голуб-ић, зеч-ић, орл-ић, граб-ић, тикв-ић, миш-ић, војвод-ић, стричев-ић, бакрач-ић, витл-ић, вранч-ић, град-ић, грош-ић, грозд-ић, гуњ-ић, ђач-ић, кош-ић, лист-ић, новч-ић, овн-ић, мрав-ић, цар-ић, чабр-ић, воч-ић, (вол-ьк-ић), синч-ић (син-ьк-ић), брешч-ић (брежьк-ић) и т. д.

б. Од особних именица: Никш-ић, Мар-ић, Сав-ић, Деспотов-ић, Краљев-ић, Васојев-ић, Станојев-ић, Радов-ић, Павлов-ић, Илић (Илиј-ић), Стан-ић (Станиј-ић), Вуч-ић, Драг-ић, Вук-ић (с непре-

твореним гленим сугласницима), Мил-иђ, Живанч-иђ (Живан-ьк-иђ) и т. д.

87.

XXIV. Наставак **ад** (**адь**).

Овим наставком постају основе збирних именица, које значе чељад и животињу (ређе ствари), понајвише од основа, којима се једнина наставком **ет** образује, а значе што мало или младо. Од тих наставком **ет** образованих основа и постају ове основе с наставком **ад**, пошто се **ет** просто одбаци. Ради наставка **ет** у непчане претворени грлени сугласници остају као непчани и пред **ад**.

Примери: Јар-ад, назим-ад, Латинч-ад, момч-ад, Српч-ад тел-ад, Влаш-ад, Тур-ад, бур-ад, сироч-ад, чобанч-ад, и т. д.

88.

XXV. Наставак **ба**.

Овим наставком постају понајвише од глаголских основа четврте врсте именичке основе, које именују радњу глаголску на начин мислених именица. Употребљеној основи отпада крајњи самогласник.

Примери: Бор-ба (бори-), туж-ба (тужи-), сеоба (сел-ба), друж-ба, кор-ба, служ-ба, уред-ба.

Додатак. У старо се време наставак четврте врсте *и* држао у ь, које је пред **ба** било, и тада је тај наставак гласио ьба: служь-ба (служи-ба), па је као такав прешао и у оно неколико речи, које су у овој врсти основа, а нису од глаголских основа четврте врсте произведене. Таке су основе: *тер-ба* од основе *тера-*; *пар-ба* од *пр*; *бер-ба* од *бере*.

89.

XXVI. Наставак **ава**.

Овим наставком постају именичке основе женског рода, којима значење начином мислених именица показује радњу онога глагола, од кога се основа употреби.

Глаголски наставак пете врсте отпада пред овим *ава*, остали се с њим подешавају по гласовним законима.

Примери: Грмљава (грми-ава), маук-ава, пуцњ-ава, тужњ-ава, држ-ава, ломљ-ава (ломи-ава), кукњ-ава, међ-ава, тутњ-ава, дерњ-ава, жѐр-ава, кош-ава (коси-ава).

С овима од глаголских основа изведеним именичким основама могу се уједначити именичке основе, изведене од разних именских основа, као што су Дубр-ава, Лѐп-ава, Рес-ава, Брег-ава.

90.

XXVII. Наставци иво—ива.

Овим наставцима постају од глаголских и именских основа именице, које онако исто као и именице од корена истим наставком изведене (чл. 37) значе понајвише предмет, на коме се врши, ређе пак оруђе, којим се врши радња глаголска, казана употребљеном основом. Употребљеној основи отпада крајњи самогласник.

Примери. а. Наставак **иво**: Вар-иво, јагњ-иво, крес-иво тет-иво, соч-иво.

б. Наставак **ива**: стат-ива, тет-ива.

91.

XXVIII. Наставци ко—ка.

Овим наставцима постају основе, које значе са свим оно што и употребљена основа, само умањено. Тога ради им најпре отпада све што долази после првога самогласника, тај им се самогласник продуљује, па се по том додају наставци. Наставком **ко** изведене основе све су рода мушкога.

Примери. а. Наставак **ко**: дé-ко (дед), Ђó-ко, Ђý-ко, Лá-ко (Лазар), Жи́-ко, Рá-ко, Стó-ко, чи́-ко, и т. д.

б. Наставак **ка**: Бá-ка, си́-ка, Сó-ка (Софија), Стá-ка (Станисава) и т. д.

По неким крајевима народа обе се ове врсте именичких основа једна од друге не разликују, него се и једне и друге свршавају на **ка**, биле мушког, биле женског рода.

92.

XXIX. Наставак **ак — ака (јак—јака)**.

Овим наставцима изведене основе имају значења различита према разлици употребљених основа. По томе:

а. Ако се овим наставцима изводе основе од основа глаголских, онда значе извршника оне глаголске радње, која се употребљеном основом казује. Крајњи самогласник употребљене основе или отпада, или се с наставком по гласовним законима подешава.

Примери: Божјак (божи-ак), просјак (проси-ак), коврљак (коврља-ак), тежак (тежа-ак), шишак (шиша-ак), брзак (брза-ак).

б. Ако ли су употребљене основе придевске, заменичке или бројне, онда наставком **ак—ака** или **јак—јака** образоване основе постају именичке основе, којима је значење дато по знаку или особини, која се казује употребљеном придевском, именичком или бројном основом. Како се **ј** од наставка **јак—јака** слаже с крајњим сугласницима од основе, познато је. Употребљене основе губе свој крајњи самогласник.

Примери. а. Наставак **ак—јак**: Бадњ-ак, вешт-ак, волуј-ак, вучј-ак, голубињ-ак, горњ-ак, пёт-ак, осм-ак, трећ-ак, десет-ак, крив-ак, козј-ак, прост-ак, своj-ак, лев-ак, весељ-ак, гвоздењ-ак, телећ-ак, чабрењ-ак, црквењ-ак, бурњ-ак, виловњ-ак, и т. д.

б. *Наставак:* **ака—јака**: Дивљ-ака, водењ-ака, лужњ-ака, пожњ-ака (позн-јака), и т. д.

в. Ако ли се наставак **ак—ака (јак—јака)** придаје именичким основама, значења су нових основа различита,

али се свагда држе знака, који је казан употребљеном основом.

Примери: Вој-ак, киј-ак, торб-ак, уј-ак, варнђ-ак, Вуј-ак, Мил-ак, Пеј-ак, Рад-ак, Сел-ак, лешт-ак, огрљ-ак трњ-ак, шибљ-ак, сељ-ак, и т. д.

93.

XXX. Наставци **ик** — **ика**.

Овим наставцима постају различите именичке основе мушкога и женскога рода. Значења су различита према разлици употребљене основе.

Ако је употребљена основа именичка, онда наставак **ик** понајвише даје значење збирне именице, која у себи обухвата оно што значи употребљена основа; а наставак **ика** значи оно исто што и употребљена основа само умањено.

Ако ли је употребљена основа придевска, онда наставцима **ик** — **ика** изведене основе значе предмет или лице, названо по ономе знаку или особини, која се употребљеном придевском основом казује.

Пред непчаним самогласником **и**, који је у почетку наставка, грлени се сугласници, ако се на крају употребљене основе десе, претварају по својим правилима. Крајњи самогласник употребљене основе уредно отпада.

Примери. а. Наставак **ик**: 1. *Од именичких основа*: Бор-ик, брез-ик, букв-ик, вид-ик, влаш-ик, лип-ик, овс-ик.

2. *Од придевских основа:* Буков-ик, мртв-ик, подбради-ик, топл-ик, церов-ик, црн-ик, шљивов-ик, браствен-ик, вилен-ик, трудбен-ик, наследн-ик, неверн-ик, најамн-ик, мразовн-ик, подножн-ик, покорн-ик, књижевн-ик, расадн-ик, убојн-ик, и т. д.

б. Наставак **ика**: Бодљ-ика, бун-ика, врш-ика (врх-ика), јел-ика, жест-ика, љушт-ика (љуск-ика),

крај-ика, трст-ика, шиб-ика, шиндр-ика, садљ-ика, градљ-ика, и т. д.

94.

XXXI. Наставци **ак — ко — ка (ькъ — ько — ька).**

Овим наставцима постају многе именичке основе мушкога, женскога и средњега рода од различитих основа. Пред старим непчаним самогласником **ь**, који је у садашњем језику негде ишчезао, а негде је непостојаним а замењен, грлени се сугласници с краја употребљене основе редовно претварају у непчане по познатим гласовним законима. Што се значења тиче, оно се већином разликује по употребљеној основи. као што ће се одмах показати.

А. Наставци ак (ькъ) — ка (ька).

а. Ако је употребљена основа глаголска, онда наставком **ак (ькъ)** изведена нова основа значи понајвише предмет, на ком је извршена или на ком се врши радња онога глагола, од којега је основа употребљена. Крајњи самогласници употребљене основе обично отпадају.

Примери: Буш-ак (буши-), држ-ак, лев-ак (лева), долев-ак (долева-), мам-ак (мами-), мрс-ак, руч-ак (руча-), избљув-ак, заборав-ак, поврат-ак, накалам-ак, одлом-ак, оком-ак, зађушт-ак, сástав-ак, и т. д.

б. Ако ли је употребљена основа именичка, онда од ње наставцима **ак — ка (ькъ — ька)** постају основе, које већином значе оно исто што и употребљена основа, само умањено. Често, особито у женскога рода, употребљене се прве основе и не говоре засебице.

Примери. а. Наставак **ак** (ькъ): Вéз-ак, влáт-ак, вȍл-ак, дан-ак, клас-ак, нож-ак, врш-ак (врх-ьк), граш-ак (грах-ьк), језич-ак (језик-ьк), праш-ак, прамич-ак,

камич-ак, брдељ-ак, човечуљ-ак, дроњ-ак, бубреж-ак, и т. д.

б. Наставак **ка** (ька): Жен-ка, жиш-ка (жиг-ька), квоч-ка, маслин-ка, кокош-ка, граш-ка (грах-ька), жир-ка, слам-ка, пастрм-ка, семен-ка, сказаљ-ка, возаљ-ка, писаљ-ка, прошиваљ-ка, сисаљ-ка, свираљ-ка, и т. д.

в. Ако ли је употребљена придевска или бројна основа, онда се том основом казује знак, по коме је своје називање добило лице или ствар, коју значи нова наставком **ак** или **ка** изведена именичка основа.

Примери. а. Наставак **ак** (ькъ): Десет-ак, једи̑н-ак, пе́т-ак разли́ч-ак (од старога *разлик*), утор-ак (од старога *вътор*ъ — *други*), четвр̏т-ак, ша́р-ак.

б. Наставак **ка** (**ька**): Бѐл-ка, гвозден-ка, зеленка, ран-ка, двој-ка, матор-ка, мири̑сав-ка, трој-ка, јѐлѐнка, Па̀ун-ка, Ко̀ви̑љ-ка, Ан-ка, Ста̀мѐн ка, и т. д.

Б. Наставак ко (ько).

Наставком **ко**, који је некад гласио **ько**, а од којега се сад **ь** осећа једино по упливу на грлене сугласнике, не постају у српском језику именичке основе средњега, него мушкога рода, и то за особне и њима сличне друге именице прве врсте, које се за што живо говоре. Ове основе по правом свом значењу иду међу оне које значе умањено оно исто што и употребљена основа, те им је отуда значење тепања и говорења од мила, које је данас у језику. За овај наставак употребљене основе губе свој крајњи самогласник.

Примери: Бла́ш-ко, љељен-ко, Марин-ко, Стаменко, во́ко (вол-ько), зеленко, ср̏чко, дебељ-ко, Бран-ко, старојко, и т. д.

Додатак. Само две речи средњега рода: *клуп-ко* и *јабу-ко* (која се последња и не говори у обичном говору) изузетак су од горе постављеног правила.

В. Наставак ка (ѣка).

Осим значења горе за наставак **ка** показаних, кад се он дода к основама, које су образоване наставком *ар* (чл. 70) и значе извршника какве глаголске радње или којега му драго посленика, — или кад се дода к основама, изведеним наставком **ин**, или **јан-ин** (чл. 77), или каквим год другим, које значе откуд је ко, коме реду људи припада, или какве је народности — онда показује женску страну истога значења. Од наставка **јан-ин** отпада **ин** пре него што му се дода **ка**.

Примери: Бољар-ка, брашнар-ка, воденичар-ка, говедар-ка, надничар-ка, златар-ка, звонар-ка, чизмар-ка, Јевреј-ка, Арнаут-ка, Бугарка, Јермен-ка, Циган-ка, Латин-ка, властео-ка (властел-ка), бербер-ка, чобан-ка, хришћан-ка, Бачван-ка, Мачван-ка, Тузлан-ка, варошан-ка, грађан-ка, колеђан-ка, Старовлашан-ка, Румљанка, Римљан-ка, Сокољан-ка, Сављан-ка, Загор-ка, Косов-ка, Сарајев-ка, Цетињ-ка, Будим-ка, Босан-ка, и т. д.

95.

XXXII. Наставак иште.

Овим наставком постају именичке основе од основа понајвише именичких, те добијају значење места на ком јесте, или на ком је било оно што казује употребљена основа. У *кос-иште секир-иште* место је то, на прилику, оно држаље на ком су насађена оруђа *коса* и *секира*. Пред непчаним **и** од наставка грлени се сугласници претварају у непчане, а од употребљене основе обично крајњи самогласник отпада.

Примери: Лов-иште, ватр-иште, игр-иште, купус-иште, ноћ-иште, овс-иште, разбој-иште, суд-иште, уточ-иште и т. д.

96.

XXXIII. Наставци аг — ага (јаг — јага).

Овим наставцима постају неколике основе, показујући ствар, у којој је или извршена радња, коју значи употребљена глаголска основа, или у којој се налази оно што казује употребљена именска основа. Ако је у наставку и ј напред, онда се оно спаја с гласовима испред себе по својим правилима.

Примери. а. Наставак аг (јаг): Крч-аг, мутљ-аг, пртљ-аг шипр-аг.

б Наставак ага (јага): Брљ-ага, вињ-ага, преч-ага, мутљ-ага, прљ-ага, совуљ-ага. рупч-ага.

97.

XXXIV. Наставци уг — уга (југ — југа).

Овим наставцима постају неколике основе, у којих је употребљена основа знак, по коме је названо оно што основа овим наставцима изведена значи. Каткад је у томе значењу просто увеличавање онога што употребљена основа значи. Сугласници се спајају по познатим правилима.

Примери. а. Наставак уг (југ): Бёл-ӯг, брњ-ӯг, зёљ-ӯг.

б. Наставак уга (југа): Бѐл-уга, ваљ-уга, зељ-уга, пастр-уга, чвор-уга, чврљ-уга, чеврљ-уга, шеврљ-уга, чешљ-уга.

98.

XXXV. Наставци ац (ьць) — ица, или ац — це — ца (ьць — ьце — ьца).

А. Наставци ац (ьць) — ица

1. Ако се наставци **ац (ьць)** или **ица** споје с основом глаголском, онда постане именичка основа, која значи извршника или извршницу оне радње, која се употребљеном основом казује. Употребљеним основама крајњи са-

моугласник отпада; што треба знати о ь, казано је већ више пута напред.

Примери. а Наставак. **ац** (**ьць**): Гњур-ац, кос-ац, куп-ац прекуп-ац, лов-ац, ма́м-ац, мимоход-ац, нос-ац, пе-в-ац, подроб-ац, свир-ац, хо̀д-ац, твор-ац, рукодав-ац, штеточин-ац, живодер-ац,

б. Наставак **ица**: Лов-ица, зд̀ра̏в-ица, поскочица, Богород-ица, брица (бри-ица), одшал-ица, честоброд-ица, и т. д.

2. Ако ли се наставак **ац** (**ьць**) или **ица** споји с придевским, заменичким или бројним основама, онда нова њиме образована основа значи лице или ствар, названо по ономе што се употребљеном основом казује.

Примери. а. Наставак **ац** (**ьць**): Бел-ац, брз-ац, жив-ац, скуп-ац, цел-ац, вртоглав-ац, вешт-ац, крив-ац, балав-ац, губав-ац, дрекав-ац, чупав-ац, јадиков-ац, кленов-ац, Крагујев-ац, Кличев-ац, крадљив-ац, смутљив-ац, царев-ац, сам-ац, један-ац, онаков-ац.

б. Наставак **ица**: Длакав-ица, гнојав-ица, скакавица, лапав-ица, капав-ица, тресав-ица, кукав-ица кијав-ица, бел-ица, млад-ица, слеп-ица, вештица, топл-ица, кисел-ица, крилат-ица, банов-ица, Буков-ица, Ђаков-ица, Липов-ица, учитељев-ица, овсен-ица, просен-ица, пашин-ица, ка̀ди̑н-ица, про́т-ин-ица, бездан-ица, кукурузн-ица, сам-ица, ова̀кв-ица, и т. д.

3. Ако се пак наставак **ац** (**ьць**) споји с основама именичким, онда значи, да употребљена именичка основа казује постојбину или сталеж, коме припада лице, казано новом, наставком **ац** образованом основом.

Примери: Будим-ац, Ваљев-ац, Смедерев-ац, Срем-ац, Херцегов-ац, Мостар-ац, Неготин-ац, Светогор-ац и т. д.

Б. Наставци ац — це — ца (ьць — ьце — ьца).

Овим наставцима постају нове основе, које значе оно исто што и употребљена основа, само умањено.

Примери. а. Наставак **ац** (ьць): Брат-ац, боб-ац, град-ац, граш-ац, извор-ац, разбој-ац, хлеб-ац, хаљин-ац, и т. д.

б. Наставак **це** (ьце): Брашан-це, весао-це (весал-це), звон-це, сен-це, стакал-це, кориташ-це, срдаш-це, дан-це, вретен-це, јагњеш-це, и т. д.

в. Наставак **ца** (ьца): Зоп-ца, кап-ца, крв-ца, ствар-ца, смр-ца (смрт-ца), и т. д.

Додатак. Речи: *лук-ац*, *велик-ац*, *вòлик-ац*, *кук-ац*, *Вук-ац*, *бег-ац*, *бог-ац*, *глух-ац*, *драг-ац*, *лак-ац* не претварају грлених сугласника, како би по горњем правилу долазило, и по томе је јасно, да им још у старо време наставак није гласио ь*ц* него **ъц**, јер се пред ъ грлени сугласници ни у шта не претварају.

99.

XXXVI. Наставци **иц** — **ице** — **ица**.

А. Овим наставцима постају именичке основе понајвише опет од именичких основа. Наставцима се овим значење употребљених основа само у толико мења, што оне значе умањено оно исто што и употребљене основе. Пред непчаним сугласником **и**, грлени се сугласници мењају у непчане.

Примери. а. Наставак **иц**: Ветр-иц, дажд-иц, Ђурђ-иц, жбањ-иц, коњ-иц.

б. Наставак **ице**: Здрављ-ице, кол-ица (мн.), остр-ице, пољ-ице, пруħ-ице, цвеħ-ице, Уж-ице.

в. Наставак **ица**: Бањ-ица, бар-ица, вечер-ица, вишњ-ица, врб-ица, гор-ица, зор-ица, јам-ица, капљ-ица, мрв-ица, кудељ-ица, и т. д.

Б. Наставком **ица** постају женске именичке основе за разна стања и занимања, која се за мушки род различитим наставцима образују.

Примери: Бан-ица, краљ-ица, берач-ица, вуч-ица, ђавол-ица, играч-ица, пудар-ица, пријатељ-ица, 'пророч-ица, овчар-ица, јареб-ица, калуђер-ица, погађач-ица, и т. д.

100.

XXXVII. Наставци ач — ача.

А. Ако овим наставцима постају именичке основе од глаголских основа, онда оне значе извршника или извршницу оне радње, коју значи употребљена глаголска основа. У женских именичких основа место извршника или извршнице долази често оруђе, којим се радња глаголска врши. У употребљених глаголских основа обично се крајњи самогласник одбацује.

Примери. а. Наставак **ач**: Бук-ач, вез-ач, вик-ач, коп-ач кос-ач, број-ач, крој-ач, мер-ач, жар-ач, убрад-ач, подупир-ач, поткив-ач, проваљив-ач, расип-ач, провођ-ач (од глагола *провођати*, који сад и није у обичају), помаг-ач и т. д.

б. Наставак **ача**: Греб-ача, дрљ-ача, задав-ача удав-ача, потпир-ача, поступ-ача, сапињ-ача, хајк-ача испир-ача, обар-ача, и т. д.

Б. Ако ли су наставци **ач** или **ача** пристали уз именске основе (било придевске, било именичке), онда средством њих изведена основа значи, да је употребљена именска основа знак, по коме је назвапа нова горе поменутим наставцима изведена основа. Употребљена основа обично губи свој крајњи самогласник.

Примери. а. Наставак **ач**: Кол-ач, рог-ач, реп-ач, бакр-ач.

б. Наставак **ача**: Зуб- ача, јај-ача, јечм-ача, крил-ача, крст-ача, кутл-ача, тањир-ача, брезов-ача, липов-ача, дренов-ача, глогов-ача, вечерњ-ача, мек-ача, ускршњ-ача, јагодњ-ача, лубњ-ача, сламњача, џигерњ-ача, и т. д.

101.

XXXVIII. Наставак **еж (ежъ)**

Овим наставком постају од основа глаголских и придевских именице, које, при употребљеним глаголским осно-

вама значе радњу или стање, при употребљеним пак придевским основама значе збирну именицу, којој је назвање постало према значењу употребљенога придева. Крајњи самогласници употребљених основа редовно се избацују. Све су ове основе рода мушкога, и припадају у прву врсту.

Примери: Дрем-еж, крп-еж, сврб-еж, трп-еж, пал-еж, ситн-еж, срам-еж, стар-еж, млад-еж, и т. д.

Додатак. Од именичких основа позната је само реч *пилеж*, изведена од садашњега првога падежа речи *пиле*. Реч *мла́д-еж* постаје истим наставком, само што је рода женскога (четврте врсте на ь).

102

XXXIX. Наставак **аш**.

Наставком **аш** постају именичке основе од основа глаголских и именичких. Оно неколико што од глаголских основа постају, значе извршника оне радње, која се глаголском основом казује; к именским пак основама додан наставак **аш** показује, да је назвање њиме изведених основа учињено по значењу употребљене основе. Употребљеним основама обично отпада крајњи самогласник.

Примери. а. Од глаголских основа: Блебет-аш, зановет-аш, пртљ-аш, чегрт-аш, и т. д.

б. Од именских основа: Бразд-аш, черг-аш, крил-аш, галиј-аш, нурij-аш, међ-аш, плећ-аш, богат-аш, крив-аш, племенит-аш, и т. д.

103.

XL. Наставци **уш** — **уша**.

Овим наставцима постају основе од глаголских или именских основа, и као и при горе напоменутом наставку **аш** — ако су изведене од глаголских основа, значе извршницу оне радње, која се казује глаголском основом,

ако ли су од именских основа изведене, онда значе, да је употребљена основа знак, по коме је назвање наставком **уша** изведене основе постало. Који пут наставком **уша** изведена основа значи што и употребљена основа, само увећано. Употребљеној се основи крајњи самогласник одбацује.

Примери. а. Наставак **уш**: Мӣл-ӯш, Њёг-ӯш.

б. Наставак **уша**. *1. Од глаголских основа:* Блебет-уша, трепет-уша, говор-уша, крекет-уша, поврат-уша, намиг-уша, торок-уша.

2. Од именских основа: Анђ-уша, драм-уша, девер-уша, рог-уша, сељак-уша, Бошњак-уша, риђ-уша мрк-уша, мек-уша.

104.

XLI. Наставци **шо** — **ша**.

Ови су наставци само за то, да покажу умањено оно што значи основа, с којом се споје. Тога ради од употребљене основе изостави се све што долази после првога самогласника; а тај се самогласник продужи, а за тим пристаје наставак.

Примери. а. Наставак **шо**: Глй-шо, прй-шо, Јé-шо, Нé-шо Мá-шо, Тó-шо, и т. д.

б. Наставак **ша**: вó-ша, грá-ша, **гр́**-ша, лý-ша, пó-ша, сé-ша, снá-ша, и т. д.

Додатак. По гдекојим крајевима народа, и на место наставка **шо** говори се **ша**.

у. Придевске основе.

105

I. Наставак **јъ** — **ја** — **је**.

Овим наставцима постају од именичких основа, које значе што живо, придеви присвојнога значења, који т. ј.

показују, да нешто припада к ономе што значи употребљена основа. Ако се употребљена основа не свршује на сугласник, крајњи јој самогласник отпада, а ј од наставка спаја се с крајњим сугласником од основе по својим законима.

Примери: Ивањ, Јовањ, Никољ, Михољ, јелењ(и), ђавољ(и), медвеђ(и), врањ(и), говеђ(и), пилећ(и), прасећ(и), телећ(и), сомљ(и), рибљ(и), крављ(и), и т. д.

Додатак У неких се придева пред наставком **јъ—ја — је** к основи домеће **ов—ев**: син-ов-љ(и), дрозг-ов-љ(и), муж-ев-љ(и), кос-ов-љ(и), и т. д.

106.

II. Наставци ij — ија — ије.

Ови наставци имају значење са свим једнако са значењем наставка **јъ — ја — је**, које је у чланку испред овога показано. Пред непчаним самогласником **и**, којим се наставак почиње, бивају обична претварања грлених сугласника, с којима другује и **ц**. По том је то **и** из наставка избачено краткоће његове ради, и за то што на њему акцента нема. Тако је из наставка **ij — ија — ије** изашао наставак скраћен у **ј — ја — је**.

Примери: Бож-ј(и), враж-ј(и), зеч-ј(и), пас-ј(и), ђур-ј(и), човеч-ј(и), и т. д.

107.

III. Наставци ен — ена — ено.

Овим наставцима изводе се придеви понајвише од именичких основа. Значење показује особину или својство према знаку који се каже употребљеном основом. Отуда придеви, овим наставком изведени, значе грађу или материју, од које је што постало. Употребљеној основи отпада крајњи самогласник.

Примери: Зел-ен, студ-ен, црв-ен, шар-ен, бакр-ен, брашн-ен, вод-ен, вун-ен, јечм-ен, клетв-ен, пакл-ен, стакл-ен, и т. д.

108.

IV. Наставци **ѣн — ѣна — ѣно**.

Ови наставци не разликују се значењем ни у чем од наставка **ен — ена — ено**, и како их је и по изговору тешко од њих одвојити, јер се наставци **ѣн — ѣна — ѣно** у сва три српска говора изговарају као **ен — ена — ено**, то се наставку **ѣн — ѣна — ѣно** могу поуздано приписати само основе на грлене сугласнике и **ц**, који су се, по законима старога језика, пред **ѣ** претварали у непчане, иза којих се опет **ѣ** у **а** претварало. Овим је путем наставак **ѣн — ѣна — ѣно** постао **ан — ана — ано**, имајући испред себе основе свагда са непчаним сугласницима на крају.

Примери: Вошт-ан (воск-ѣн), дашч-ан (даск-ѣн), земљ-ан, кож-ан, конч-ан (конц-ѣн), огњ-ан, свеч-ан, сунч-ан и т. д.

109.

V. Наставци **ин — ина — ино**.

Овим наставцима постају присвојни придеви, и то понајвише од оних именичких основа, које се свршују на **а**. Употребљене основе губе свој крајњи самогласник. Пред непчаним **и** од наставка, грлени сугласници и **ц** претварају се у непчане, али не увек, јер се догађа, да који пут остану и непретворени.

Примери: Баб-ин, Богородич-ин, вйл-ин, владич-ин, војвод-ин, делиј-ин, девојч-ин, Илиј-ин, кнегињ-ин, пунич-ин, сестрин, тéт-ин, и т. д.

Додатак. Грлени сугласници и **ц** остају непретворени понајчешће онда, кад се наставци **ин — ина — ино** додају к осно-

вама умањенога значења, које се говоре од мила, као што су: бак-ин, брац-ин, мајк-ин, Мац-ин, оц-ин, сек-ин, ћерк-ин, чик-ин, ђог-ин, кок-ин, — али и у других, нпр.: аг-ин, слуг-ин, нећак-ин, и т. д.

110.

VI. Наставци **ан** — **на** — **но** (**ьнъ** — **ьна** — **ьно**).

Овим наставцима постају од именичких основа придеви, који значе каквоћу, држећи се употребљене основе као знака, по коме је значење каквоће изречено. Употребљеној основи отпада крајњи самогласник, ако га има, а грлени сугласници и **ц** претварају се пред непчаним **ь**, којим се у старо време наставак почињао, у непчане сугласнике своје врсте. То је **ь**, у осталом у савременом језику замењено непостојаним **а**, где се год не може изоставити, нпр. место старога *слав-***ьн**, *слав-***ьна** имамо данас *слав-ан*, *слав-на*, и т. д.

Примери: Врлет-ан, врст-ан, болест-ан, вич-ан (вик-ьн), вид-ан, гнус-ан, глав-ан, глад-ан, дӣв-ан, дивљач-ан, дич-ан, досад-ан, достиж-ан, дроб-ан, жедан, захвал-ан, и т. д.

111.

VII. Наставци **њъ** — **ња** — **ње**.

Овим наставцима постају придевске основе, којима значење показује такође каквоћу, држећи се употребљене основе као знака, по коме је та каквоћа изречена. Наставци **њъ** — **ња** — **ње** толико су по свему једнаки с наставцима **ан** — **на** — **но**, да се и једним и другим од неких именичких основа изводе придеви једнакога значења. Таки су придеви: *срећ-н-и* и *срет-њ-и, народ-н-и* и *народ-њ-и, запад-н-и* и *запад-њ-и, кућ-н-и* и *кут-њ-и*. Али се ипак наставци **њъ** — **ња** — **ње** најчешће употребљују за придеве, који показују каквоћу, названу по времену. Пошто **ь** овога наставка редовно испада, крајњи суглас-

ници од основе подешавају се са њ од наставка по гласовним законима.

Примери: Ускрш-њ(и), годиш-њ(и), суд-њ(и), бад-њ(и), божић-њ(и), вечер-њ(и), пролет-њ(и), јутар-њ(и), крај-њ(и), нођ-(њ)и, ред-(њ)и, сред-њ(и).

112.

VIII. Наставци **ћъ — ћа — ће.**

Наставцима овим постају придевске основе понајвише од глаголских основа на **а**, и наставак значи каквоћу у особе или у ствари да врши или да се на њој изврши радња онога глагола, којега је основа употребљена.

Примери. Брија-ћ(й), јаха-ћ(й), обува-ћ(й), стаја-ћ(и), ора-ћ(й) спава-ћ(й) целива-ћ(й) шива-ћ(й) и т. д.

Додатак У овај ред основа долази и *плèт-и-ћ*(й) — (плетића игла), где је употребљена основа *плет-и*, која се иначе никад не употребљује.

113.

IX. Наставци **ат — ата — ато.**

Овим наставцима постају од именичких, придевских а у неколико случајева и од глаголских основа придеви, који значе, да се у оном лицу или ствари о којој они говоре, у обиљу налази оно својство, особина или каквоћа која се казује употребљеном основом.

Примери. а. *Од именичких основа:* Брад-ат, брк-ат, власат, вун-ат, грл-ат, гран-ат, крил-ат, зуб-ат, крст-ат, рог-ат, реп-ат, прс-ат, и т. д.

б. *Од придевских основа*: Росн-ат, плосн-ат, обил-ат, брсн-ат, кровн-ат, косн-ат, чуднов-ат, лисн-ат, чворн-ат, и т. д.

в. *Од глаголских основа:* Домишљ-ат, умиљ-ат.

114

X. Наставци **аст — аста — асто.**

Овим наставцима постају од именичких, придевских, а у неколико случајева и од глаголских основа придеви,

који значе, да је она ствар о којој они говоре, налик на оно што значи за придев с овим наставком употребљена основа.

Примери. а. Од именичких основа: Алат-аст, богаљ-аст, броћ-аст, голуб-аст, грив-аст, ђавол-аст, зек-аст, кит-аст, кол-аст, корит-аст, прут-аст, чемерик-аст, чарап-аст, и т. д.

б. Од придевских основа: Дрвен-аст, жарк-аст, кус-аст, мор-аст, риђ-аст, сив-аст, сулуд-аст, црномањ-аст, голобрад-аст, и т. д.

в. Од глаголских основа: Заруб-аст, затуб-аст, збаб-аст, здеп-аст, протегљ-аст.

Додатак. У неколико примера види се, да је пред наставком **аст** предметнуто још и ј н. пр. љубич-аст (љубицјаст), пепељ-аст, пупч-аст, ружич-аст.

115.

XI. Наставци **ит — ита — ито**, или **ов-ит — ов-ита — ов-ито**.

Овим наставцима постају од именичких, придевских и глаголских основа придевске основе, којима значење показује каквоћу, изречену по знаку, који је казан употребљеном основом. Пред наставцима **ит — ита — ито** грлени се сугласници по правилу мењају. Наставци **ов-ит — ов-ита — ов-ито** састављени су из придевског наставка **ов**, о коме ће се даље на свом месту говорити, и из овога наставка **ит**.

Примери. а. Наставци **ит — ита — ито**: Бремен-ит, бусен-ит, времен-ит, глав-ит, глас-ит, завој-ит, истин-ит, камен-ит, потреб-ит, разлож-ит, реч-ит, љут-ит, темељ-ит, чест-ит, узбрд-ит, и т. д.

б. Наставци **ов-ит — ов-ита — ов-ито**: Бар-ов-ит, гор-ов-ит, магл-ов-ит, пољ-ев-ит, песк-ов-ит хлад-ов-ит, страх-ов-ит, меш-ов-ит, и т. д.

116.

XII. Наставци **ав — ава — аво.**

Овим наставцима постају придевске основе од основа именичких, глаголских и придевских, и значе *каквоћу*, изречену по знаку који је употребљеном основом казан. Употребљеној основи крајњи самогласник отпада

Примери: Аљк-ав, бљут-ав, бодљик-ав, гар-ав, грб-ав, губ-ав, драп-ав, длак-ав, жвал-ав, зрак-ав, краст-ав, лук-ав, слин-ав, шуг-ав, и т. д.

Додатак. Каткад се наставку предмеће сугласник ј. Тим се објашњују примери *пепељ-ав* (пепел-јав), *каљ-ав* (кал-јав), *местич-ав* (местиц-јав).

117.

XIII. Наставци **ив — ива — иво, или љив — љива — љиво.**

Овим наставцима постају од именичких, глаголских и придевских основа нове придевске основе, које значе, да се у онога лица или ствари, којој се оне придену, може приликом у обиљу имати оне особине или својства, које се казује придевском основом такога наставка. Својство или особину чисто казује употребљена основа. Крајњи самогласник у употребљених основа отпада.

Примери. а. Наставак **ив — ива — иво:** Жалост-ив, кремљ-ив, милост-ив, нечаст-ив, плесн-ив, помњ-ив, лишај-ив, кашљ-ив, и т. д.

б. Наставак **љив — љива — љиво:** Плач-љив, кид-љив, пауч-љив, својт-љив, бојаж-љив (бојазн-љив), граб-љив, болеш-љив (болест-љив), гад-љив, заметљив, крад-љив, лаж-љив, мар-љив, прождр-љив, превар-љив, повод-љив, и т. д.

Додатак. У неколико примера, као што су: *ближњ а-ј-ив, жуљ-а-ј-ив, лећ-а-ј-ив, сипљ-а-ј-ив, чукљ-а-ј-ив, шуљ-а-ј-ив*, између наставка и употребљене основе уметнуто је још **а**.

118.

XIV. Наставци **ов—ова—ово.**

Овим наставцима постају придевске основе, којима се значење разликује по употребљеној основи.

Ако употребљена основа значи што живо, онда наставком **ов** изведена нова придевска основа показује, да томе живом припада оно што значи именица, уз коју се придене наставком **ов—ова—ово** изведена придевска **основа.**

Ако ли употребљена основа не значи што живо, онда наставком **ов—ова—ово** изведена придевска основа показује, да је оно, што употребљена основа значи, грађа, од које је начињено оно што значи именица, уз коју се придене наставком **ов—ова—ово** образована придевска основа.

Ако се употребљена основа свршује на непчани сугласник, онда **ов — ова — ово** гласи **ев — ева — ево.**

Примери. а. Од основа које значе што живо: Бог-ов, брат-ов, Вид-ов, ђак-ов, господин-ов, пророк-ов, Марк-ов, зет-ов, вођ-ев, врач-ев, пријатељ-ев, Рађ-ев, славуј-ев, створитељ-ев, и т. д.

б Од основа које не значе што живо: Бадем-ов, боб-ов, глог-ов, чам-ов, јел-ов, орах-ов, крушк-ов, јабук-ов, и т. д.

Додатак. Основе на сугласник **ц**, који се у нашем језику врло често једначи с непчаним сугласницима, мењају **о** од наставка у **е**, а после пред тим **е** мењају **ц** у **ч**, нпр.: *вранч-ев*, *враич-ев*, *јарч-ев*, *свирч-ев*, *оч-ев*, *синовч-ев*, *стрич-ев*, *шарч-ев.*

Међу овим основама на **ев** има их доста које пред наставком **ов — ова — ово** имају још наставак **јъ — ја — је**, као што су *Јаковљ-ев* (*Јаков-јъ-ов*), *Милосављ-ев*, *бировљ-ев* *беловљ-ев*, *кусовљ-ев*, и т. д.

119.

XV. Наставци **ак—ка—ко** (**ькъ — ька — ько**).

Овим наставцима постају од придевских основа нове придевске основе, које значе оно исто што и употребљена придевска основа, само умањено. Грлени сугласници и **ц** мењају се пред старим **ь**, које је некад у почетку наставка било и место којега је сад непостојано **а**, у непчане сугласнике.

Примери: Лагач-ак, нејач-ак, убожак, узач-ак.

Додатак. Примери *великач-ак, дугач-ак, слабач-ак, пунач-ак,* показују, да је тим придевима наставак као знак за умањење два пут додан, и то први пут **ък**, а друг пут **ьк**: *велик*-**ък-ьк**, *дуг*-**ък-ьк**, *слаб*-**ък-ьк**, *пун*-**ък-ьк**.

120.

XVI. Наставци **скъ—ска—ско** (**ьскъ — ьска — ьско**)

Овим наставцима постају од именичких основа многе придевске основе, које значе, да се оно што значи именица којој буду придевене, присваја ономе што казује основа употребљена за придев с наставком **скъ — ска — ско**. Пошто је пак овај наставак у старо време гласио **ьскъ — ьска — ьско**, то се пред непчаним **ь** од наставка, које се у данашњем језику увек без замене избацује, грлени сугласници и **ц** претварају у непчане сугласнике; а пред непчаним сугласницима **ж**, **ч**, **ш**, **ћ**, и пред зубним **з** и **с** (од којих прво пред **с** по законима звучности такође постаје **с** као што показује пример: *францус-ски* од *француз*-**ьскъ** итд.) наставак губи своје **с** и постаје **къ—ка—ко**. Придевске основе, изведене овим наставком, немају никад облик одређеног вида.

Употребљеној основи као и другде отпада крајњи самогласник.

Примери. а. *Наставак гласи* **ск(и)—ска—ско (ьскъ—ьска—ьско)**: Београд-ски, брат-ски, виноград-ски, двор-ски,

златар-ски, пријатељ-ски, овчар-ски, хрват-ски, српски, цар-ски, и т. д.

б. Наставак гласи к(и)—ка—ко (къ--ка—ко): Алексинач-ки, ниш-ки, бошњач-ки, грч-ки, голубачки, ловач-ки, руднич-ки, и т. д.

Додатак. У старо време ь од наставка није испадало као што данас испада, него се претварало у а, па је за овим а изговора ради додавано н, те је тим путем дошло да наставак гласи **ански**. Примери су: *владич-ански (владик-ьск-и)*, *човечански*, *бож-ански.*

121.

XVII. Наставци за поређење придева.

У придева, који показују својство и каквоћу, може се догодити, да то својство или каквоћа појединим стварима или лицима у различитој мери припада. Ако се, дакле, хоће да иставе својства, лица или предмети по тој различној мери, у којој се при једном или при другим лицима или предметима налазе, онда бива *поређење придева.*

Ако се међу собом по разлици својства или каквоће пореди само двоје (сваки члан или је у једнини или у множини или је један у једнини, а други у множини), па се за једно тврди, да је у њему *више него у другоме* онога што придев значи, онда се то зове *први ред поређења.*

Ако ли се у поређење узима *једно* (у једнини или у множини), па се пореди са свим осталим оне врсте и *за оно* се *једно* тврди, да је у њему *највише* онога што придев значи, онда се то зове *други ред поређења.*

Први ред поређења казује се *наставцима*, који се придевским основама додају; *други ред* постаје од првога, кад се с њим напред сложи речца *нај.*

Први ред поређења, који се у облику неодређених придева никад не говори, постаје овим наставцима:

1. *Наставцима* **јъ — ја — је.** Ти се наставци додају уз основе: бео (бел), бесан, благ, блед, брз, вруħ, глух, горак, грк, густ, дебео (*дебљи* је од *дебељи* пошто је избачено **е** из другог слога), драг, ду̑г, жи̑в, жут, крив, крут, ла̏сан, луд, љут, млад, млак, мрк, риђ, сед, скуп, сух, тврд, тесан, тих, туп, уд, црн, чврст, че̑ст. По том уз основе образоване наставком **ак** (**ьк**) и **ок**, пошто се најпре тај наставак изостави; те су основе: гла̏дак (глад-ј-и), жидак (жид-ј-и), житак, кратак, мрзак, низак, плитак, редак, сладак, танак, тежак, узак, висок, дубок, жесток, широк. Како се **ј** од наставка са крајњим сугласницима употребљене основе спаја, познато је из науке о гласовима.

Додатак. Дуљи је од *дуг-љ-и (м. дужи)*, у ком је *љ* ушло неправилним путем према *дубљи, живљи, грубљи* итд., где је, као што се зна, по закону.

Висок и жесток могу имати и наставак **иј — ија — ије**, који се ниже помиње, те им први ред поређења може гласити и: височ-иј-и жесточ-иј-и.

2. *Наставцима* **шъ — ша — ше.** Ти се наставци додају само придевским основама *лак, леп, мек* (лак-ши, леп-ш-и, мек-ш-и).

3. *Наставци* **иј — ија — ије.** Те наставке добијају све остале придевске основе, које могу имати поређења. Које се придевске основе свршују на к, њима се то **к** пред овим наставком претвара у непчано **ч**.

Додатак. Наставци **јъ—ја—је** и **шъ — ша — ше** управо су један наставак **јъшъ**, који су у старо време примале све придевске основе које сад примају **јъ** и **шъ**; али се у течају времена наставак **јъшъ** окрњио на само **јъ** скоро у свију придева. Само у три горе поменута придева остало је **шъ** као траг некадашњега наставка, који се у целини у садашњем језику са свим изгубио. Осим три горе поменута придева, који образују први ред поређења наставком **шъ** и који се говоре по свему народу, с тим се наставком, управо на старији начин, могу по неким крајевима народа чути и придевске поређене основе: *здрав-ш-и* (м. обичнога *здрав-иј-и*), *сла̄п-ш-и̑*, *рђав-ш-и*, *скуп-ш-и*, *груп-ш-и*.

δ. Бројне основе.

122.

Од пређе показаних непосредно од корена изведених бројних основа (чл. 53) постају нове бројне основе овим начином.

1. Именичким наставком **ь** (чл. 65) постају од редних бројева збирне именичке основе: *пет*, *шест*, *седам*, *осам* (у староме језику *петь*, *шесть*, *седмь*, *осмь*). Истим наставком од реднога броја *четвртъ* (облик неодређенога придева) постаје именица *чѐтврт*, која значи четврти *део*. Као што се *четврт* и данас мења, тако су се по четвртој врсти именичке промене мењале и бројне именице *пет*, *шест*, итд., али су у данашњем језику ту промену изгубиле.

Додатак. Примера и потврде ради напомињу се именичке основе, које разним наставцима од ових бројно-именичких основа постају, као што су: *трећ-ина*, *пет-ина*, *шест-ина*, *седм-ина*, *десет-ина*, *стот-ина*;—*двадесет-ак*, *стотин-ак*;—*пет-ица*, *шест-ица*, *десет-ица*, и т. д.

2. Наставком **је** постају од *два*, *три* збирне именице *дво-је*, *тро-је*, где је и последњи самогласник употребљене основе промењен, а наставком **оро** (**еро**) постају исте таке збирне бројне основе од свију осталих бројева даље од *три*, н. пр. *четв-оро* (од *четъıр-оро* — *четвр-оро*, где је **р** ради лакшег изговора испало), *пет-оро*, *шест-оро*, итд. Од ових бројева обичним наставцима придевске множине постају бројни придеви: *двој-и*, *-е -а*; *трој-и*, *-е -а*; *четвор-и*, *-е*, *-а*; *петор-и*, *-е*, *-а*, и т. д.

ε. Заменичке основе.

123.

Од основа, које су непосредно од корена изведене, образују се у заменица као и у осталих речи нове основе, и то наставцима придевским.

124.

I. Наставци **иј — ија — ије.**

Овим наставцима присвојних придевских основа постаје од личне упитне заменице трећега непознатог лица **ко** упитна заменица за својину *чиј (к-иј)*.

125.

II. Наставци **ак — ака — ако.**

Овим придевским наставцима, којима постају придевске основе за каквоћу, постају и придевне заменице за каквоћу од основа личних и придевних за показивање заменица. Употребљеној заменичкој основи отпада крајњи самогласник. Примери су са садашњим наставком придевског одређеног вида, пошто се у садашњем језику у неодређеном виду не говоре.

Примери: Ов-ак-и, т-ак-и, он-ак-и, к-ак-и, св-ак-и (место *вс-ак-и* из *вьс-ак-и* као што је у *св-ега* м. *вьс-ега*)

Додатак. У овај ред иде *йн-ăко*, које се сад само као прилог говори.

126.

III. Наставци **ав — ава — аво** или **ов — ова — ово.**

Придевним заменицама за каквоћу образованим наставком **ак**, као што је у чланку пред овим показано, додају се још и наставци **ав** или **ов**, који у ствари то исто значе. Овака двострукост означавања налази се и иначе у образовању основа. У осталом облици с наставком **ов** ређе се употребљују.

Примери: Ов-ак-ав или *ов-ак-ов*; *т-ак-ав* или *т-ак-ов*; *он-ак-ав* или *он-ак-ов*; *к-ак-ав* или *ка-ко-в*.

§ Прилошке основе.

127.

Ма да су прилози већином облици различитих речи, који су своје пређашње значење изгубили ради значења,

које су као прилози употребом у језику добили, опет их има неколицина и који постају нарочитим наставцима од заменичких основа. Наставци ти за постајање прилога ово су:

1. *Наставак* **да**. Кад се он придода заменичким основама, чини прилог са значењем *времена*, н. пр.: *друг-да ка-да* (основа у староме језику **къ**; тај прилог се скраћује у **кад**, а од тога с додатком самогласника **е** постаје **каде**); *свагда* (из *сва-къда), ов-да, он-да, са-да* (од старе заменичке основе **сь**, која је значила *овај*), *та-да* (од **тъ**), *ваз-да (вьс-да).*

2. *Наставак* **дѣ**. Кад се он придода заменичким основама, чини прилог са значењем *мести*, н пр.: *г-де (къ-дѣ), друг-де, ов-де, он-де.*

3. *Наставак* **нду** *или* **ндѣ** данас већином **уда**. Кад се један или други од ових наставака придода заменичким основама, онда постане прилог са значењем *простора, кроз који се што креће.* Још док су се у старо време основе свршавале на кратки самогласник **ъ** и **ь**, тај се самогласник од основе са **н** од наставка, по старинским гласовним законима, спајао у **ж**, на место којега садашњи српски језик има *у* као н. пр.: *куда* или *куде (кудије* т. ј. *кудѣ* од *къ-ндѣ — кѫдѣ), дру-к-уда (друг-куда), не-к-уда, ов-уда (овудије* тј. *овудѣ — овѫдѣ), он-уда он-удије* т. ј. *он-удѣ), св-уда, св-уд (вьс-ѫда), т-уда, т-уде (т-удије* т. ј. *т-удѣ).*

Додатак. По законима гласовним **ьн** (*вьсь-ндѣ*), давало би **ѧ** (дакле *вьсѧдѣ*), али је још у старом словенском по изузетку и на томе месту **ѫ** као кад би свуда било **ъ** на крају употребљених основа.

4. *Наставак* **амо**, који придодан заменичким основама чини прилог са значењем *правца, којим се што креће*, н. пр.: *ов-амо* (*а̂мо* сажето из *оамо*, пошто је *в* испало, а самогласници се **оа** изједначили), *он-амо, к-амо*

(за питање, али је место *камо* већином узела маха заменица *куда), т-амо, с-имо* (од старога **с-ѣмо** из *сь-амо)*, по гдегде још у обичају.

5. *Наставак* **ма**, који придодан заменичким и придевским основама чини прилог за значење *начина, којим што бива.* Употребљеној основи отпадају крајњи самогласници, као н. пр.: *боль-ма, разма, сасма,* (из *вьсма), веќ-ма, веома (вел-ма), мањ-ма.*

ОДЕЉЕЊЕ ДРУГО

Основе од облика

α Основе од глаголских облика

128.

I. Од облика времена садашњег.

1. Од глагола *хтети* време је садашње: *хоќу, хоќеш хоќе* и т. д. а одречено: *неќу, неќеш, неќе,* и т. д. а од глагола *бити* одречен облик трећега лица једнине гласи *није.* Од тих облика времена садашњег: *хоќу, неќу, није* постају

а. Именице: хо̀ќ-о, не̏ќ-о (н. пр.: Ако неће *не̏ќо,* а оно ће *хо̀ќо*), *ни̏је-к* (кад когод једнако говори: „није“ или „нема“).

б. Придев: хо̀ќ-ак, хоќ-ка, хоќ-ко (т. ј. *вољан).*

в. Глаголи: неќ-а-ти , неќ-а-ти се , неќ-к-а-ти се (с додатим **к**, да би се умањио смисао означене радње); *нијек-а-ти.*

129.

II. Од облика начина заповедног.

Од тога облика постају глаголи *сја̏-к-а-ти* и *сја̏-к-ну-ти*, који значе: викати „Сјај Боже и Божићу нашему

томе и томе“ (у народним херцеговачким обичајима који се врше о Божићу).

130.

III. Од прилога времена садашњег.

Од прилога времена садашњег, докле се још говорио као придев и по падежима се редовно мењао, постале су неколике основе, које се и сад у језику држе. Њих разређујемо по наставцима с којима су се спојиле. Тако

1. Наставком **ан** — **на** — **но** (**ьнъ** — **ьна** — **ьно**, чл. 110) постају придевске основе: *могућ-ан*, *имућ-ан*;

2. Наставком **ство** (**ьство**) постаје именичка основа *могућство*.

3. Наставком **ив** постаје придевска основа *лежећ-ив*.

4. Наставком **ак** (**ьк**) постаје именичка основа *стећак* из *стојећ-ак* једначењем и сажимањем самогласника **о** и **е**

5. Наставком **ица** постају именичке основе: *врућ-ица*, *болећ-ица*.

131.

IV. Од прошастога придева.

Од тога облика постаје више редова именица различитим наставцима.

1. Наставком **ина** изводи се од прошастога придева именичка основа са значењем ствари, која је постала глаголском радњом онога глагола, од којега је прошасти придев употребљен, н. пр.: *цкл-ина*, *изгорел-ина*, *грушал-ина*, *пиштал-ина*.

2. Наставцима **ад-ак** или **ут-ак** постају основе, којима је значење такође значење ствари, која је постала глаголском радњом онога глагола, од којега је прошасти придев употребљен, н. пр.: *трул-ад-ак*, *смрзл-ут-ак*.

3. Наставком **ство (ьство)** постаје именичка основа *неваљал-ство* (неваљал-ьство), која начином мислених именица називље оно што значи облик употребљенога глагола.

4. Наставком **иште** постају именичке основе, које значе место, на ком се вршила или на ком се врши радња глагола, од којега је прошасти придев употребљен.

Примери: Бу̏кал-йште, вйјал-йште, йграл-йште, па̏дал-йште, почива̀-лйште, рвал-иште, певал-иште, скакал-иште, тркал-иште, шетал-иште.

5. Наставком **ак (ьк)** постаје именичка основа *у̏велак*, која значи воћку или цвет назван по томе, што се на њему извршила радња глагола, од којега је прошасти придев употребљен.

6. Наставком **јак**, којим постаје основа, значећи назване, изречено по глаголској радњи употребљенога прошастог придева. Тако је постала реч *дошљак (дошл-јак).*

7. Наставцима **ац (ьц)—ица** постаје више основа, значећи извршника, а каткад и лице или ствар, на којој се извршила радња, коју показује глагол, од којега је прошасти придев употребљен.

Примери. а. *Наставак* **ац** (**ьц**): Пре́л-ац. ста́л-ац, погорел-ац, сѐдел-ац, ко̏мил-ац, но̏сил-ац, страдал-ац, чу̏вал-ац, владал-ац.

б. *Наставак* **ица**: Изел-ица, пропал-ица, музлица, смрзл-ица, квасил-ица, држал-ица, варал-ица, сепал-ица, мазал-ица, ћутал-ица, и т. д.

8. Наставком **еж** постају основе мушкога рода *ста́лиеж, тру́л-еж*, којима је значење изведено из онога, што је постало радњом употребљенога глагола.

132.

V. Од трпнога придева.

1. Наставком **ија** постају именичке основе, које као збирне именице значе свеколике збир нечега што је пос-

тало радњом глагола, од кога је трпни придев употребљен, нпр.: *везан-ија*, *мешан-ија*, *петљан-ија*, *проклет-ија*, *певан-ија*, и т. д.

2. Наставком **ије** постају именичке основе, које начином мислених именица казују радњу онога глагола, од којега је трпни придев употребљен, нпр. *певање* (певан-ије —певан-је—певањ-е), *свирање*, *играње*, *рођење*, *мишљење*, *одељење*, *гоњење*, и т. д.

3. Наставком **ина** или **иња** постају именичке основе, у којих је значење постало по својству онога, што је последица извршене глаголске радње, казане трпним придевом, нпр.: *др̏т-ина*, *ȍдрт-ина*, *прегну̑т-ина*, *прокле́т-иња узе́т-иња*.

4. Наставком **ство (ьство)** постају именичке основе, које начином мислених именица именују радњу, посталу глаголом, од кога је трпни придев употребљен, нпр.: *бла́женство*, *позна́н-ство*, *прокле́т-ство*.

5. Наставком **ак (ьк)** или **ка** постају именичке основе, које казују оно што служи на извршење радње онога глагола, од којега је трпни придев употребљен.

Примери. а. *Наставак* **ак** (**ьк**): Остан-ак, постан-ак, растан-ак, добит-ак, завит-ак, дан-ак, дода́т-ак, ужит-ак, напит-ак, остат-ак, почет-ак, осну́т-ак.

б. *Наставак* **ка**: бит-ка, пѐче̑н-ка, кѝће̑н-ка, пѐва̑н-ка, пљу̏ва̑н-ка, тѐра̑н-ка.

Додатак. Овамо иду и речи *дѐњ-ак* (м. *ден-ак*) и *цурсњ-ак* (м. *цуре́н-ак*), али им се завршетак помешао с речима образованим наставком **јак**.

6. Наставком **јак** или **ик** постале су именичке основе за лица и предмете, којима је названье постало по томе, што је на њима извршена радња онога глагола, од којега је трпни придев употребљен.

Примери. а. *Наставак* **јак**: обешењ-ак (обешен-јак), печѐњ-ак, покрштењ-ак, потурчењ-ак, сметењ-ак, тучењ-ак.

б. Наставак **ик**: Познан-ик, трвен-ик, варен-ик, верен-ик, завађен-ик, искушен-ик, суђен-ик, учен-ик, утопљен-ик и т. д.

β. Основе од заменичких облика.

133.

Од заменичких падежа имамо више основа, разним начином образованих. Тако:

1. Од 2 пад. мн. личних заменица за прво и друго лице, који гласе **нас**, **вас**, постају наставком **јъ** — **ја** — **је**, којим се и присвојни придеви образују, придевне заменице за присвајање: *наш* (*нас*-**јъ**), *ваш* (*вас*-**јъ**).

2. Од 2 пад. једнине и множине личне заменице за треће лице постају ове придевне заменице за присвајање наставцима, који ће се показати:

а. Од 2 пад. једнине мушкога и средњег рода *њега* постаје наставком **ов** (којим постају присвојни придеви) присвојна заменица за присвајање *њег-ов* за једнину трећега лица за мушки и средњи род; а од 2 пад. мн. *њих*, постаје истим наставком присвојна заменица *њих-ов*.

б. Од 2 пад. једнине женскога рода *ње*, који се у старо време говорио са заменичком честицом **зи**: *ње-зи* (као што се и сад говори *њој-зи*) постале су наставком **нъ** — **на** — **но** придевне заменице за присвајање *ње-н* и *њези-н* за једнину рода женскога; а од 2 пад. мн. *њих* постаје истим наставком заменица *њих-а-н*, *њих-на*, *њих-но* (*њин*, *њина*, *њино*.)

в. Од 1. пад. једнине заменице трећега непознатога лица **нитко** (*ни-къто* — *ни*-**кто** — *ни*-**тко**) постаје наставком **ов** именичка основа *нитков*; а од **ништа** придевским наставком **ав**, који значи каквоћу, постаје придев за каквоћу **ништ-ав**.

г. Од 2 пад. једнине заменице за треће непознато лице *чеса* (које се и сад говори по Црној Гори и Хер-

цеговини), образују се придевне заменице за каквоћу *чѐс-ов* (значи: *од чега, какав*) *нечес-ов, нѝчесов, свȁчесов.*

д. Од 2 пад. једнине личне заменице за треће непознато лице *кога* или *чега* постају наставком *ов* придевске основе: *ког-ов, чег-ов,* које се данас не говоре, али су од њих именичким наставком **иħ** изведене основе: *чегов-иħ, когов-иħ, никогов-иħ,* које се и данас говоре.

ђ. Од падежа личне заменице свакога лица *себе* или *се* постаје приличан број различитих речи, од којих главније овако постају:

аа. Наставком **ица** постаје именица *себ-ица* (*у себицу*, т. ј. сваки дан носи се кошуља или хаљиња каква); од ње постаје глагол *себич-и-ти* (осебичити, усебичити); по том — наставцима **ан (ьнъ)—на—но** придев *себич-ан.*

бб. Од предлога *по* и трећег падежа *себи* постаје наставцима **ан (ьнъ)—на—но** придев *посеб-ан,* а од предлога и падежа *за себе* истим путем придев *засеб-ан.*

вв. Наставцима **ина, ац (ьц), ица** и **ак (ьк)** постају именице *особ-ина, пособ-ац, пособ-ица, пособ-ак* од предлога и падежа заменице *себе,* у које се у овим приликама коренито **е** снажи у **о.**

гг. Наставком **ит** постаје придев *особ-ит,* из предлога **о** и седмог падежа, где је такође коренито **е** оснажено у **о.**

дд. Од *по том* (3 пад. заменице *тај* с предлогом *по*) постаје наставком **ак (ьк)** именичка основа *потом-ак* а наставком **њ — ња — ње** (чл. 110) придев *потоњи* (у ком је пред **њ** — **м** испало).

ДРУГИ ДЕО

Наука о сложеним основама.

134.

Сложене основе могу се свеколике поделити на две главне гомиле по томе, што се у једну сложену основу могу склопити: или *две основе*, које се на особит начин везују, па последња као знак те везе с првом *особит наставак* добије, — или *два готова облика, управо две речи*, од којих ниједна свога првашњег облика не мења, него се само једна с другом у једну реч споје.

Тако су, на прилику, у сложеним основама *брзо-плет*, *цело-куп-ан*, *Бого-род-ица*, *главо-бољ-а*, *жиро-пађ-а*, *голо брад*, *тврдо-уст*, *бес-посл-ен*, *По-сав-ље*, *За-бреж-је*, *По-брђ-е* итд. склопљене у једно по две основе, и тај је склоп, као *нова сложена основа*, обележен наставком, па је и акценат према новој целини подешен друкчије него што је у основама, кад се свака засебно говоре и кад у једну реч нису склопљене.

У сложеним пак основама *ништа-човек*, *љиљан-гора*, *клин-чорба*, *Шар-иланина*, *не-брига*, *не-воља*, *по-кратак*, *по-велик*, *про-кисао*, *пре-учен*, *на-горак*, *Млати-шума*, *пам-ти-век*, *пржи-баба* у ствари су склопљена у једну целину по *два готова облика*, по *две речи*, од којих се ниједној није ни мало променио њезин засебни облик, и од којих је много пута и свака свој акценат задржала (премда је акценат који пут и промењен), па би се често у првом падежу могле и као две речи написати, као што су нпр. *Шар-планина*, *клин-чорба*, када у другом падежу не би имале *Шар-планине*, *клин-чорбе*, те када се сложеност њихова не би показивала баш тиме, што се по облицима само последња од њих мења, а прва остаје непромењена.

Осим тога, ова врста сложених основа никад нема *свога посебнога наставка*, којим би се њихов склоп као нова, *сложена основа*, обележавао.

ОДСЕК ПРВИ

Основе сложене од основа

135.

Све основе које су сложене од основа и којима је тај склоп и посебитим наставком обележен, могу се прегледати по томе, да ли су им саставни делови *од самих именских основа* (биле оне иденичке, придевске, заменичке или бројне), или су од *предлога и именских основа*. По томе се и овај одсек цепа на два одељења.

ОДЕЉЕЊЕ ПРВО

Основе сложене од самих именских основа.

136.

По међусобној вези, којом се именске основе могу саставити у једну сложену основу, оне могу бити постављене: или *једна с другом на једнако;* — или могу бити *једна другој одреднице*, где се одредницом главна основа по својим знацима ближе објашњава; — или може *једна основа* бити *главна*, а *друга* од ње *зависна;* — или, на послетку, сложене основе могу казивати *каквоћу и једним и другим чланом*, као: придевом и именицом, именицом и заменицом, бројем и именицом, и таке су сложене основе већином придеви, који значе, да се оно што се казује сложеном основом налази у онога што значи именица, којој се придев придене. Све те врсте разликују се још и по томе, да ли у сложену основу

улази именичка и именичка, или придевска и именичка или бројна и придевска, или заменичка и именичка итд. основа.

137.

I. Једна с другом на једнако сложене основе.

У овим сложеним основама први члан обично се свршује или самогласником о, или онако како је завршетак основе, која се меће у први члан. Веома је мало на овакав начин сложених основа.

Примери. а. Именица и именица: Србо-влаш (Србо-влаш-ь т. ј. Срби и Власи. Наставак ь даје овој сложеној основи значај збирне именице).

б. Придев и придев: Гало-бела (црна и бела), драго-љуб, танко-вита (танка и вита), драго-миље, зле-удан (где је сложен управо старински прилог *зле* — у песмама по јужном говору *жље* у ст.-слов. зълѣ — са придевом *уд*, па је тај склоп још и придевским наставком ьн обележен.)

138.

II. Сложене основе, с другим чланом као главним а с првим као одредником

Први члан који је одредник, свршује се самогласником о; други има разне именичке наставке посредногa или непосреднога извођења.

У овој врсти сложених имена (већином именица) стоји члан одредник према члану главноме (другоме) као што стоји придев према именици уз коју се придева.

Примери. а. Придев и именица: Бело-граб, црно̀-граб, брзо̀-лов, брзо̀-плет, брзо̀-рек, ди̏во-коза, дубо̀-долина, младо̀-жења, пусто̀-ђа̏к, пусто-сват, ситно-горица, старо-седелац, сухо-међина, модро-кос, божо̀-гробац (м. божјо-гробац), доњо-селац, голо-мразица, старо-путина.

б. Број и именица: Тро-међа, дво-грошац сто-парац, тро-љетница тро-снопица, једно-месечићи.

в. Број и придев: једно-годишњи, дво-годишњи, тро-летни, тро-струк.

г. Заменица и именица: Само-никлица, само-раст, само-крес, само-ток, само-ук, само-дошлица.

д. Заменица и број: Само-седми, само-девети.

Додатак. По завршетку првога члана ваља као изузетке упамтити основе: полу-брат, дома-зет.

139.

III. Сложене основе, у којима је други члан главни а први од њега зависан

У овој врсти сложених основа први је члан за то, да се њиме попуни оно што се каже другим. У ових је сложених основа *главни (други) члан* већином именичка основа, начињена од основе или корена прелазнога глагола, а *зависни (први) члан* обично стоји према тој глаголској именици онако како стоји четврти падеж према прелазноме глаголу или како у опште стоји падежна допуна према глаголу. Први члан се свршује самогласником о; други прима разне именичке наставке.

Примери: Бого-родица, вино-бер, вино-пија, ветро-гоња, ветро-мет, водо-јажа, вој-вода (скраћено од *воје-вода*), дрво-дења, каљо-гажа, коло-воз, класо-бер, коло-вођа, коњо-крадица, мишо-ловка, крво-пролиће, крво-пролитник, чудо-творац, чабро-ноша, чорбо-лок, чанко-лиз, водо-дерина, водо-плаван, воско-варина, главо-бољан, градо-битина, миро-носан, црво-точина и т. д.

Додатак. Изузимају се: а. *Брату-чед* по завршетку првога члана; *бућо-ок, врто-глав, туко-лук* по томе, што је члан од глаголске основе стављен не на друго, но на прво место. *Бреме-ноша ико-нос* гласе тако место *бреме-ноша, иконо-нос* за то што је од два слога *но-но* у средини, једнакости ради један избачен.

140.

IV. Сложене основе, које и једним и другим чланом казују каквоћу

У овој врсти сложених основа видимо већином придеве, који каквоћу описују и једним и другим чланом. Први члан се завршује самогласником **о**, и већином је од придевске основе; у другоме видимо већином именичке основе, којима се даје придевско значење наставком **ъ — а — о** или другим придевским наставцима

Примери: Бело-лик, босо-ног, вито-рог, голо-брад, голо-брадаст, голо-врат, добро-ћуд, дуго-врат, злато-крил, златно-рог, криьо-ног, младо-лик, празно-рук, танко-врх, тврдо-глав, змијо-глав свило-кос, путо-ног, јадо-лик, бабо-личан, куко-носаст, мило-крван и т. д.

ОДЕЉЕЊЕ ДРУГО

Основе сложене од предлога и имена.

141.

У основа сложених с предлозима први је део сам предлог, и он се никад не мења, а сложеност основе обележава се наставком на крају друге, именске основе. Значење овако сложене основе показује се другим, *главним чланом*, и томе се другом члану значење предругојачава оним што значи предлог, с којим је сложен. Разлике овако сложених основа прегледаћемо по реду самих предлога.

1. Предлог **без** показује, да нема онога што показује с њим сложена основа. Наставци су с предлогом сложене основе различити, нпр. *без-божан*, *бес-цен*, *без-главан*, *без-имен*, *без-очан*, *бес-послен*, *без-а-злен*; *без-братница* (без-братьн-ица), *без-послица*, *без-роткиња*, *бе-солица*.

2. Предлог **до** показује, да је нешто местом уз оно што показује с њим сложена основа, или да је постигнуто оно што главна основа значи, нпр.: *до-главни*, *до-коленице*, *до-колан*, *до-колица*, *до-вољан* (*за-довољан*).

3. Предлог **из** показује, да нешто излази из унутрашњости онога, што значи основа, с којом је предлог сложен, нпр.: *из-данак*, *ис-кон*, *из-јаглица*, *из-нутрица*, *ис-пуст*, *из-вор*, *из-мет*, *ис-каз*, и т. д.

4. Предлог **на** показује, у стварном или у пренесеном значењу, горњу страну или начин онога, што значи основа с којом је предлог сложен, нпр.: *на-горкиња*, *на-дворни*, *на-коњче*, *на-очит*, *на-дница*, *на-полица*, *на-рамак*, *на-ручје*, *на-ручан*, *на-усница*, *на-личје*.

5. Предлог **об** или **о** показује нешто, што се или местом или временом налази око онога што значи с тим предлогом сложена основа нпр.: *об-даница*, *об-рамица*, *о-бележје*, *о-грлица*.

6. Предлог **по** већином показује простор или потоње време, казано значењем основе, с којом се предлог слаже. Збирно значење долази од наставка **ије**, с којим се често спаја други члан, нпр.: *По-брђе* (*По-брд-ије*), *По-дриње*, *по-лужје*, *по-јутарје*, *по-крајина*, *по-леђина*, *по-божићни*, *по-смрче*.

7. Предлог **под** показује нешто испод онога што значи основа, с којом је сложен; ређе се тако казује време. Наставци, који се с другим чланом спајају, различити су, нпр.: *под-брадак*, *под-главак*, *под-грљача*, *Под-горац*, *под-стрешје*, *под-ножје*, *под-зимак*, *под-водан*.

8. Предлог **пред** показује нешто *испред онога* што значи основа, с којом је сложен, нпр.: *прет-кућница*, *пред-ручак*.

9. Предлог **при** показује нешто *уз оно* што значи основа, с којом је сложен, нпр.: *при-бедрица*, *при-гор-*

кића, при-кумак, при-крајак, при-земљаст, При-морац, при-соје.

10. Предлог **про** показује прелазно стање, почетак, нечега новог, докле се још и старо држи, нпр.: *про-леће, про-дол, про-планак.*

11. Предлог **раз** (који се несложен и не говори) показује деобу или одвајање онога што значи други члан; значење који пут прелази у право одрицање, казујући недостатак или нестанак онога што други члан значи, нпр.: *раз-доље, рас-кршће, рас-путица, рас-појас, раш-човек, раз-мирица, рас-поп, рас-корак.*

12. Предлог **са** или **с** (*съ*) или **су** (*сѫ*) показује, да је неко или нешто спојено или у друштву с оним што значи други члан сложене основе, нпр.: *с-теона (съ-тельна) су-ждребна, су-ражица, су-крвица.*

13. Предлог **у** значи да је нешто по унутрашности својој спојено с оним што значи с њим спојена основа, нпр.: *у-кућница, у-људан.*

14. Предлог **за** значи, да је нешто иза онога, или да је узрок и намера онога, што значи с њим сложена основа, нпр.: *За-брежје, за-брђе, за-горје, за-пећак, за-зубица, за-дужбина (за-душ-б-ина), за-друга.*

ОДСЕК ДРУГИ

Основе сложене од готових облика.

142.

Основе сложене од готових облика могу се све разредити у неколико врста по томе, што саставни чланови ових сложених основа могу бити:

1. Именице и придеви,
2. Бројеви,

3. Заповедни начин и именица,

4. Одречни прилог **не** и разне врсте имена и именских глаголских облика.

5. Предлози и именске основе.

6. Предлози и глаголске основе.

143.

1. Именице и придеви у основама сложеним од готових облика.

У овој врсти сложених основа облици су само један уз други примакнути; мења се други, а први стоји увек непокретан. Ако је први члан придев, не прима ни наставак за род. Пошто оваке основе често с поља изгледају као две засебне речи, састављају се у писању знаком растављања (-), да би се тиме показало, како су сложене основе, у којих први члан остаје непроменит.

Примери: Бимбер-грожђе, бугар-кабаница, воден-бика, дуван-кеса, клин-чорба, мермер-авлија, паун-перо, самур-калпак, сандал-гаће, студен-клеп, хаџи-недомак, јелен-рог, Шар-планина, наџак-баба, турчин-цвет, гвозден-зуба, шарен-трба.

144.

Ако је други део овако сложене основе глаголска именица или придев од прелазнога глагола изведен, онда први део могу бити разна имена у четвртом падежу, која ономе глаголу, од кога је именица, или придев, могу бити предмет; ако ли је глаголска именица изведена од непрелазнога глагола, онда први део могу бити разни прилози, који онај глагол могу пратити.

Примери. а. Од прелазних глагола: Много-зналац, себе-знао, сир-збијало, дан-губа, свашто-знанац, све-могући, све-знали.

б. Од непрелазних глагола: Доцно-легалац, рано-ранилац

145.

2. Сложене основе од бројева.

Садањи бројеви: *једанаест*, *дванаест*, *тринаест*, *четрнаест* и т. д. до *деведесет* постали су из *један-на-десет* (*једа***над***есет*—*једа***на***есет*—*једа***на***ест*) *два-на-десет* и т. д. избацивањем гласова ради изговора, који је тежио за краткоћом.

146.

3 Основе сложене од заповедног начина и именица.

У ових основа спаја се заповедни начин разних глагола с именицом, која је према глаголу, од кога је заповедни начин употребљен, некад у положају подмета (извршника оне радње глаголске), некад пак у положају предмета, којим је обично казано оно на чему се радња глаголска извршује. Ако је именица у положају предметнога четвртога падежа, она се ипак увек поставља у облику првога падежа. У овој врсти сложених основа највише се употребљује заповедни начин прелазних глагола.

Примери: Чисти-кућа, гази-блато, дери-гуша, дражи-вашка. глади-брк, граби-капа, испи-чутура, кажи-пут, кради-коза, ломи-гора, мрси-петка, надри-књига, назови-род, пали-кућа, плети-коса вади-век, виси-баба, свезри-брада.

147.

4. Одречни прилог не и разне врсте имена и именских глаголских облика.

Кад се прилог **не** сложи с именицама, придевима, или с ма каквим именским глаголским обликом, онда он значење обрће у одречено, са свим противно ономе, што реч значи пре него што се са не сложи.

Примери: Не-вера, не-воља, не-брат, не-човек, не-маран, не-слан, не-драг, не-вичан, не-зван, не-знао, не-познат, не-рођен, итд.

Додатак. Ако ли се **не** и **ни** сложе са заменицама, онда обрћу значење нê у са свим противно пврашњему, дакле нê у правце одречено, него просто и јасно значење предругојачавају у *неодређено*. Прави пак одречени облик добијају те заменице кад се сложе с прилогом **ни** нпр: *неко*, *нечиј*, *некоји*, *некакав*, *некако* — *нико*, *ничиј*, *никоји*, *никакав*, *никако*.

148.

5. Сложене основе од предлога и именских основа

Предлози сложени с именским основама спајају с њиховим значењем и своје као што то чине и у осталим сложеним основама, а то на овај начин:

1. Ограничавају или умањују значење оне основе с којом се сложе, предлози: **на**, **о**, **по**, **при**, **су**.

Примери: На-глух, на-горак, на-жут, на-крив, на-црвен, о-ближњи, о-кратак, о-мален, при-луд, по-велики, по-добар, по-крут, по-кратак , по-лукав, по-најбољи по-највећи, су-глух, су-луд, су-кметица, су-верица, су-зетица, су-родица.

2. Увеличава значење оних основа с којима се слаже, предлог **пре (прѣ)**, нпр.: *пре-пријатељ*, *пре-крвник*, *превелик*, *пре-богат*, *пре-мален*, и т. д.

3. Старина и давнашњост по времену казује се старим предлогом **пра**, н. пр.: *пра-отац*, *пра-дед*, *пра-пра-дед*, *пра-мајка*, *пра-стари*, *пра-унук*.

4. Умањује и казује нешто што је другога реда или споредне врсте, предлог **по** или **па**.

Примери: По-мајка, по-дужице, па-ведрина, па-вечера, па-ужина, па-перје, па-рожак, па-бирак, па-влака.

149.

6. Предлози и глаголске основе.

Предлози, сложени у једну основу с глаголским основама казују радњи или бивању глаголском *правац*,

простор, *средину* или *извор* радње и бивања, по том *спајање* или *раздвајање*, *увеличавање* или *умањавање*, *започињање* или *свршавање* радње или бивања. Разни ови обртаји глаголскога значења могу се исказивати различитим предлозима. Тако:

1. *Место*, *простор* или *правац* радње глаголске казују предлози: **на**, **о**, **про**, **у**, **раз**, **уз**, **за**, **о**, **об**, **под**, **над**, **пред**.

Примери: На-мазати, на-шарати, на-писати, на-гнати, о-копати, о-манути, о-палити, об-а-сути, об-лити, оп-колити, оп-сести, про-ћи, про-маћи, у-тећи, у-клонити, раз-играти, рас-турити, уз-нети, уз-дићи, за-маћи, за-нети, за-сути, под-градити, под-метнути, по-турити, пот-палити, над-бацити, над-метнути, итд.

2. *Средина* или *извор* радње или бивања глаголскога казује се предлогом **из**.

Примери: Из-лити, из-вадити, из-махнути, из-вући, ис-тећи из-молити, из-дати, ис-терати, ис-красти, ис-купити, из-а-брати и т. д.

3. *Спајање* и *прикупљање* казује се предлогом **са**; *раздвајање* пак и *растурање* радње или бивања глаголскога казује предлог **раз**.

Примери: Са-купити, са-брати, са-ставити, с-клопити, з-братити, з-дружити, с-појити, с-пријатељити, с-лепити с-парити. —Раз-нети, рас-клопити, раз-братити, раз-бити, ра-ставити, рас-турити, и т. д.

4. *Почетак* какве радње или бивања казује се предлозима **про** и **за**.

Примери: Про-певати, за-дремати, за-певати, за-играти, за-ўстити, за-ўчати, за-црвенети се, про-гледати, проговорити, про-ходати, про-мицати, про-тицати итд.

5. *Свршетак* пак какве радње или бивања глаголскога казују предлози: **са**, **до**, **из**, **раз**, **на**, **уз**, **по**, **под**, **над**, **пре**, **при**, **у**.

Примери: Са-чекати, са-знати, до-чути, до-писати, ис-пити ис-тећи, раз-гледати, рас-турити, раз-а-брати, на-купити, на-лити, уз-а-врети, под-грејати, пот-палити, по-лупати, по-бити, по-брати, над-играти, над-метнути, пре-данити, пре-стајати, пре-дати, при-чекати, при-брати, при-бројити, у-вести, у-гнати, и т. д.

6. *Целину* пак радње или бивања глаголскога казују само предлози **о** или **об**, нпр.: *об-нети*, *оп-колити*, *об-играти*, *о-копати*, *о-својити*, *о-писати*, *о-брати* итд.

7. *Вршак* или *увеличавање* радње или бивања глаголскога казује се предлозима **пре** или **на** (у повратних глагола).

Примери: Пре-гристи, пре-данити, пре-вратити, пре-вести, пре-вити, пре-копати, пре-сути, пре-лити, пре-солити, пре-товарити, пре-платити, на-грабити се, најести се, на-пити се, на-главити, на-ходати се, наспавати се, на-чекати се, на-љуљати се, итд.

150.

Именице, постале од сложених глаголских основа.

Од овако сложених глагола граде се обичним именичким наставцима, којим се имена од именских глаголских облика образују, именице и придеви различите врсте, који се могу ставити међу основе посредно од основа образоване, а ваља их разликовати од основа с предлогом сложених, ма да се предлогом почињу, тога ради, што су оне постале од оваких већ сложених глаголских основа начином обичних основа, које се од несложених глаголских основа или облика образују.

Примери: Про-махивање, при-главак, по-родица, по-селица (мало село), у-брадач, у-дворљив, у-верење, у-станак, по-верљив, оп-коп, об-лачење, по-тера, распуст, раз-гоњење, о-града, о-сипање, итд.